

Türkiye’de Mutluluğa Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi (Araştırma Makalesi)

Investigation of Factors Affecting Happiness in Turkey

Doi: 10.29023/alanyaakademik.1014680

Keziban ALTUN ERDOĞDU

Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü
kzbnaltun@ankara.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-7724-4973

Bu makaleye atıfta bulunmak için: Altun Erdoğan, K. (2022). Türkiye’de Mutluluğa Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi. Alanya Akademik Bakış, 6(3), Sayfa No.3159-3187.

Anahtar kelimeler:

Mutluluk,
Mutluluğun
Belirleyicileri,
Genelleştirilmiş
Sıralı Logit Model

Makale Geliş Tarihi:
25.10.2021
Kabul Tarihi:
09.09.2022

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yaşayan bireylerin mutluluk düzeylerini etkileyen faktörlerin neler olduğunu araştırmak ve bu faktörlerin değişimini karşılaştırmalı olarak iki farklı dönemde takip etmektir. Bu amaç için TÜİK tarafından uygulanan Yaşam Memnuniyeti Araştırması’nın verileri, 2004-2012 ve 2013-2019 şeklinde havuzlanarak iki farklı dönemde kullanılmış ve bu veri setleri genelleştirilmiş sıralı logit model ile tahmin edilmiştir. Analiz bulgularına göre, her iki dönemde bireylerin mutluluğu arttıran ortak faktörler; yüksek gelire sahip olmak, evli olmak, çalışmak, sağlıktan ve aylık gelirden memnun olmak ve evde güvenli hissetmek olarak belirlenmiştir. Ayrıca 2013-2019 döneminde diğer dönemden farklı olarak gelirin artması, tasarruf yapmak mutluluğu olumlu etkilerken, ucuz ürün tüketmek ve borçlanmak mutluluğu olumsuz etkilemiştir. Öte yandan sadece 2004-2012 döneminde kentte yaşayan, gelecekte hayatın ve mali durumun iyi olmasını bekleyen kişiler daha mutlu yaşamaktadırlar.

ABSTRACT

Purpose of this research is to investigate the factors affecting the happiness levels of individuals living in Turkey and to follow the changes of these factors in two different periods comparatively. For this purpose, the data of the Life Satisfaction Survey applied by TURKSTAT used in two different periods by pooled in 2004-2012 and 2013-2019 and these datasets were estimated with the generalized ordered logit model. According to the findings of analysis, the common factors that increase the happiness of individuals in both periods are; having a high income, being married, working, being satisfied with health and monthly income, and feeling safe at home. In addition, in the 2013-2019 period, unlike the other period, the increase in income and saving had a positive effect on happiness, while consuming cheap products and borrowing negatively affected happiness. On the other hand, people living in the city and expecting a good life and financial situation in the future live more happily only in the 2004-2012 period.

Keywords:

Happiness,
Determinants of
Happiness,
Generalized Ordered
Logit Model

1. GİRİŞ

Düşünce tarihinin temel sorularından biri olan “mutluluk nedir?” sorusu insanlığın kendisi kadar eskidir. İyi ve mutlu bir yaşamın ne olduğu felsefenin temelini oluşturur. Psikologlar, hangi durum ve koşulların insanları mutlu ya da mutsuz ettiğiyle ilgilenmişlerdir. Ancak mutluluk kavramı üzerine fikir birliği yapılabilecek net bir tanım yoktur. Mutluluk farklı insanlar için farklı duygu ve hisleri ifade eder. Mutluluk çoğu insanın nihai hedefi olsa da mutluluğun anlamı tarihi döneme ve incelenen kültüre bağlıdır. Örneğin Aristoteles ve Platon başta olmak üzere eski Yunan filozoflarına göre mutlu insan ahlaklı insandır. Thomas Aquinas gibi orta çağ düşünürleri için mutluluk; erdem, Tanrı’ya yakınlık ve diğer kişisel özelliklere bağlı iken, Çin ve Doğu Asya’daki etik, ideolojik ve politik görüşlere göre ise mutluluk kişiler arası iyi ilişkilere bağlıdır (Frey, 2018: 1).

Günümüzde ise mutluluk anlayışı bireyseldir ve insanlar mutluluklarını anketler aracılığıyla kendileri değerlendirirler. Psikologlar insanların mutluluğunu incelemek için yıllardır bu anketleri kullanmışlardır. İktisatçıların mutluluk alanına girişleri ise yakın tarihtir. Bentham, Mill ve Smith gibi ilk iktisatçılar çalışmalarına mutluluk arayışını eklemişlerdir. Ancak iktisat disiplini zamanla matematiksel olma yolunda ilerledikçe daha dar kapsamlı refah tanımları yaygınlaşmıştır. Fayda, rasyonel bir bireyin kısıtlı bütçesi ile bireysel tercihlerine ya da seçeneklerine bağlı olarak ön plana çıkmıştır. İktisat bilimindeki bu kısıtlayıcı varsayımları eleştiren davranışsal iktisadın ortaya çıkışı ile yeni araştırma alanları keşfedilmiştir. Bu alanlardan biri ampirik çalışmalarla gelişen mutluluk ekonomisidir. Mutluluk ekonomisi alanında yapılan ilk çalışma, 1974 yılında Richard Easterlin’in kaleme aldığı “Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence” makalesidir. Easterlin’in öncü çalışmasıyla birlikte mutluluk araştırmaları hızla artmıştır. 1970 ve 1980’li yıllarda mutluluk üzerine sadece birkaç makale varken, son dönemde toplam 1200’den fazla ampirik çalışma yayımlanmıştır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı gelir, işsizlik, eğitim, sağlık gibi mutluluğun belirleyicileri üzerinedir (Graham, 2005: 42; Myers ve Diener, 2018: 219).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yaşayan bireylerin mutluluğunu belirleyen ve etkileyen faktörleri tespit etmek ve farklı dönemlerde bu faktörlerin değişimini takip etmektir. Bu doğrultuda Yaşam Memnuniyeti Araştırması’nın 2004-2019 dönemi anket verileri kullanılmış ve bu veriler 2004-2012 ve 2013-2019 şeklinde havuzlanarak iki farklı dönemde analiz edilmiştir. Mutluluğu etkileyen faktörler ise farklı dönemlerde beş farklı şekilde kategorize edilerek karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Böylece Türkiye’de bireylerin mutluluğunu belirleyen faktörleri geniş bir çerçeveden inceleme imkânı elde edilmiştir. Ulusal literatürde, genellikle mutluluğu etkileyen değişkenler tek bir yılda veya belli yıllar karşılaştırılarak araştırılmıştır. Dönemsel yapılan çalışmalarda ise genellikle gelir gibi belli değişkenlerin mutluluk üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmanın Türkiye üzerine yapılan diğer çalışmalardan farkı, mutluluğu etkileyen faktörler kategorize edilerek iki farklı dönemde karşılaştırmalı olarak incelenmesidir.

Çalışmanın ikinci bölümde, farklı bakış açılarıyla mutluluk tanımları yapılmış, mutluluk kavramı tarihsel süreçte incelenmiş, mutluluğun nasıl ölçüldüğü ve nasıl analiz edildiği hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde, ulusal ve uluslararası literatürde yapılmış mutluluk çalışmaları ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, genelleştirilmiş sıralı logit modeli hakkında bilgi verilmiştir. Beşinci bölümde, çalışmada kullanılan veri seti ile değişkenler

tanımlanmış ve ekonometrik analiz sonuçları yorumlanmıştır. Son bölümde ise elde edilen bulgular özetlenmiş ve bu bulgular doğrultusunda önerilerde bulunulmuştur.

2. MUTLULUK EKONOMİSİ

Mutluluk ekonomisi, bireyin ne kadar mutlu olduğunu ve nasıl mutlu olacağını farklı ekonometrik yöntemlerle araştıran ve toplumların mutluluğunu arttırmak için iktisat politikalarını inceleyen akademik bir alandır. Bu alanda araştırma yapan ekonomistler, psikoloji ve felsefe alanlarındaki mutluluk tanımlarından oldukça uzaktır. Tüm alanlarda mutluluğun ne olduğu konusunda bir fikir birliği olmadığı için ekonomistler mutluluğun tanımından çok ölçülebilirliğine odaklanmışlardır. Ekonomistlere göre mutluluk; haz, memnuniyet veya refahtan farklı bir kavram değildir. Örneğin, Ng (1997) mutluluğu refah olarak tanımlamıştır. Oswald (1997) için mutluluk haz veya memnuniyet anlamına gelmektedir. Easterlin (2001) ve Frey ve Stutzer (2005) mutluluk, öznel iyi oluş, memnuniyet, fayda, iyi oluş ve refah terimlerini birbiri yerine kullanmışlardır. Bazı ekonomistler ise (Frank 1997, 2005; Layard 2005), mutluluk için psikolojik tanımlamaların gerekliliğini savunmuştur. Psikologlar için mutluluk, öznel iyi oluşa kıyasla daha dar kapsamlı bir kavramdır ve öznel iyi oluşun bileşenidir (Bruni, 2010: 390).

Öznel iyi oluş, bireylerin olumlu ve olumsuz duygularını, yaşam memnuniyetini ve hayatın anlam ve amacı gibi hisleri ayırt eden kapsamlı bir kavramdır. Bu kavramın hedonik, eudemonik ve yaşam değerlendirmesi olmak üzere birbiriyle ilişkili üç bileşeni vardır.

Hedonik iyi oluş; neşe, sevinç, coşku, şefkat gibi olumlu duygu deneyimleri ile üzüntü, stres, öfke, depresyon gibi olumsuz duygu deneyimlerini içermektedir. Bu tür olumlu ve olumsuz hisler geçicidir ve çevredeki durum ve koşullardan etkilenirler. Hedonik iyi oluş, “Deneyim Örneklem Yöntemi” (Experience Sampling Method-ESM) veya “Günlük Yeniden Yapılandırma Yöntemi” (Day Reconstruction Method-DRM) ile ölçülmektedir. ESM’de gün içinde rastgele aralıklarla katılımcılara ne kadar mutlu oldukları sorulur. DRM’de ise katılımcılar, bir gün boyunca geriye dönük olarak hangi aktivitelere ne kadar zaman ayırdıklarına göre aşamalara ayrılır ve bu aşamalarda ne kadar mutlu hissettikleri sorulur. Deneyime dayalı bu ölçümler ile bireylerin kısa dönemli öznel deneyimleri hakkında bilgi toplanır. Hedonik iyi oluş, büyük ölçekli anketlerde kişilere önceki gün nasıl hissettikleri sorularak da ölçülmektedir. Örneğin, katılımcılara “Dün çok fazla öfke yaşadınız mı?” gibi sorular yöneltilerek anlık duyguları ölçülebilir (Frey, 2018: 519; Nikolova ve Graham, 2020: 4).

Eudemonik iyi oluş, anlamlı bir hayat yaşamak ve kendini gerçekleştirmek için sevinç, üzüntü gibi duyguların iyi oluşu etkileyeceği fikrine dayanmaktadır. Bu kavramın diğer iyi oluş kavramlarına kıyasla anlaşılması ve ölçülmesi daha zordur. Mutluluk ekonomistleri, yaşamın anlam ve amacını araştırarak eudemonik iyi oluş kavramına odaklanmışlardır. Örneğin, Graham ve Nikolova (2015) çalışmalarında, Gallup Dünya Anketini kullanarak sağlık ve özgürlüğün bir yaşam amacına sahip olmanın en önemli eudemonik belirleyicileri olduğunu bulmuşlardır. Psikoloji literatüründe eudemonik iyi oluş, hayatın anlam ve amacını gerçekleştirmenin ötesinde kişisel gelişim, diğer insanlarla iyi ilişkiler geliştirme, içsel bağımsızlık gibi çok sayıda kavramı içermektedir. Yaşam memnuniyeti ve bireylerin bir önceki gün nasıl hissettiklerine yönelik sorular anketlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak eudemonik mutluluğa ilişkin anket soruları henüz yaygın değildir. Eudemonik iyi oluş sorularını yakın dönemde, İngiltere (2011), Yeni Zelanda (2014) ve İsrail (2013) milli

anketlerine adapte etmişlerdir (Yemişçigil ve Dolan, 2018: 192; Nikolava ve Graham, 2020: 6).

Yaşam değerlendirmesi, bireyin hayatını bir bütün olarak yargılaması sonucu genel yaşam koşuluna dair bilgi sağlayan iyi oluş göstergesidir. Bu gösterge; iş, aile, konut, gelir ve yaşam standartları gibi yaşam alanlarının belirli değerlendirmelerini de içermektedir. Kişilerin bir bütün olarak yaşadıkları hayattan ne kadar memnun oldukları 10 ölçekli veya 7 ölçekli sorular ile ölçülmektedir. Bu sorular binlerce kişinin katıldığı büyük ölçekli anketlerde yer alır. Örneğin, Dünya Değerler Araştırması'nda katılımcılara hem mutluluk hem de yaşam memnuniyeti ile ilgili sorular yöneltilmektedir. Mutluluk sorusu: "Bugünlerde genel olarak mutlu musunuz?". Alternatif cevaplar "1-Çok mutlu, 2-Biraz mutlu, 3-Pek mutlu değil, 4-Hiç mutlu değil" şeklinde 4'lü likert ölçeğindedir. 10 ölçekli yaşam memnuniyeti sorusu ise "Bütün her şey göz önüne alındığında genel olarak hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?" şeklindedir. Gözlemlenen davranışlardan ziyade ifade edilen davranışlara dayanan anket yaklaşımında, insanların kendi iyi oluşları hakkında en iyi değerlendirmeyi yapabilecek yeteneğe sahip oldukları varsayılır. Bu yaklaşım, katılımcının diğer insanlarla karşılaştırmalar yaptığı, geçmişteki deneyimlerini dikkate aldığı ve gelecekteki beklentilerini değerlendirdiği bilişsel bir süreç içerir. Anket yaklaşımının çeşitli yöntemsel zorlukları vardır. Katılımcıların cevaplarını; soru dizilimi (mutluluk sorularından önde gelen sorular), anketin uygulanış şekli (yüz yüze, telefon ve internet katılımı), çevresel faktörler, kişilik özellikleri gibi faktörler etkileyebilir. Örneğin, insanlar kendilerini hava güneşli olduğunda kapalı olmasına kıyasla daha mutlu hissederler. Bu zorluklara rağmen ülkeler arasında veya belirli bir zamanda mutluluğu etkileyen faktörleri iyi bir şekilde açıklayan tutarlı modeller oluşturulmaktadır. Genel olarak hatalar gözlemlenen değişkenlerle ilişkili değildir ve analiz sonuçlarını sistematik olarak etkilememektedir. Güvenilirlik çalışmalarında, bildirilen öznel iyi oluşun orta düzeyde istikrarlı olduğu bulunmuştur (Frey, 2018: 7-10; Graham, 2005: 43-44).

Günümüzdeki mutluluk tanımlamaların (hedonik, eudomanik ve yaşam değerlendirmesi) temelleri eski çağlarda yaşayan düşünürler tarafından oluşturulmuştur. Antik Yunan filozofu Aristoteles, mutluluğu "eudemonia" adını verdiği bir kavram ile açıklamıştır. "Eudemonia", iyi bir hayatı, mutlu ve sağlıklı olmayı içeren iyi oluş halini ifade etmektedir. Aristoteles'e göre mutluluk, yaşamın nihai hedefidir. Varlıklı olmak, sağlık gibi yaşamın diğer amaçları mutluluğa ulaşmak için birer araçtır. Bir kez mutluluğa ulaşıldığında, insan hayatında başka hiçbir şeyin önemi kalmamıştır. Bu nedenle insan hayatının sonunda mutluluğa ulaşılabileceğine inanılmaktadır. "Mutlu insan erdemli insan" görüşü hâkim olduğu için mutluluk ve erdemli yaşam arasında güçlü bir ilişki vardır (Frey ve Stutzer, 2002: 23).

Aristoteles, hedonik iyi oluşu mutluluğun temel unsuru olarak değerlendirmemiştir. Düşünürü göre, hedonik iyi oluş geçicidir ve insanın arzularını takip etmesine neden olmaktadır. Bir kişinin değer verdiği tüm isteklere erişildiğinde haz sağlanır fakat iyi oluş elde edilemez. İnsanlar ancak "gerçek benliklerine" göre hayatı yaşadıklarında mutluluğa ulaşmaktadır. Dolayısıyla "eudomonion" anlamında mutluluk haz ile ilişkilendirilemez (Frey ve Stutzer, 2002: 24).

İngiliz filozof Jeremy Bentham'ın görüşlerine dayanan hedonist yaklaşım, eudemonik görüşün aksine mutluluk ile hazzın ilişkili olduğunu savunmuştur. Bu yaklaşıma göre, insanın farklı hedeflerini gerçekleştirme sonucu elde ettiği haz iyi oluş halini yansıtmaktadır. Bentham mutluluğu, yaşamın farklı alanlarından elde edilen haz ve acıların toplamı olarak tanımlamıştır. Ünlü filozofa göre mutluluk, olumlu duygular ile olumsuz duyguların

birbirinden cebirsel olarak çıkarılması ile ölçülebilmektedir. Bentham, insanların yaşamları hakkında en iyi yargılamayı yapabilecek yeteneğe sahip olduklarını ve uzmanların insanlar hakkındaki değerlendirmelerinin gereksiz olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Bentham mutluluğun filozof ve ahlak kuramcıları tarafından tanımlanan teorik bir kavram olmadığını, insanların yaşam deneyimleri yansıttığını savunmuştur. Bentham'ın bu görüşü, bireylerin anketler aracılığıyla kendi mutluluklarını değerlendirmeleri ile çok benzerdir. Dolayısıyla bugünkü mutluluk kavramı Bentham'ın odaklandığı deneyimlenmiş faydayı da kapsar (Rojas, 2019: 7; Veenhoven ve Dumludağ, 2018: 235).

Jeremy Bentham'ın da arasında yer aldığı klasik iktisatçılardan Adam Smith ve Thomas Malthus gibi ilk iktisatçılar çalışmalarına insanların mutluluğunu dâhil etmişlerdir. Örneğin, Adam Smith "Ulusların Zenginliği" adlı kitabında, sadece ulusların zenginlik kaynaklarını araştırmamış, toplumlarda insanları nelerin mutlu ettiğini de incelemiştir. Smith'e göre, maddi zenginlik ile mutluluğa ulaşmak isteyen insanlar varlıklıydılar ancak mutlu değillerdi. Smith gibi ilk klasik iktisatçılar maddi zenginliği, yazınlarında araştırılması gereken önemli bir konu olarak görmüşler ancak maddi zenginlik artışını daha yüksek mutluluk düzeyi ile ilişkilendirmemişlerdir. İlk iktisatçıların mutluluk hakkındaki görüşleri, etik ve ahlak felsefe geçmişlerinden etkilenmiş ve bu geçmiş söz konusu iktisatçıları mutluluk çalışmalarında bilimsel yöntemden uzaklaştırmıştır. Bu çalışmalarda test edilecek hipotezler ve kabul edilecek varsayımlar yoktur. Mutluluk ya da iyi yaşam filozoflar ve ahlak kuramcıları tarafından belirlenen kriterler çerçevesinde üçüncü bir kişi tarafından değerlendirilmiştir. Etik gelenekte insanların kendi hayatlarını değerlendirmek için yeterli bilgiye sahip olmadıkları varsayılmıştır. Klasik iktisatçılar arasında Bentham, bu gelenekten uzaklaşarak mutluluğun objektif olarak ölçülebilirliğine odaklanmıştır (Rojas, 2019: 5-7).

Bentham'ın görüşleri, 19. yy'ın ikinci yarısında Jevons, Menger, Walras ve Marshall gibi iktisatçılar tarafından yapılan çalışmalar ile ekonomi bilimine adapte edilmiştir. Bu ekonomistlere göre, denge fiyat ve miktarı açıklayan ve tüm ekonomik kararların merkezinde olan faktör insan mutluluğudur. Bu dönemde bazı ekonomistler Bentham gibi mutluluğun ölçülebilir olduğunu savunmuşlardır. Örneğin, Francis Edgeworth, sıcaklığı ölçen bir termometreye benzer haz ve acıyı ölçebilen "hedonometre" adında bir cihaz tasarlamıştır (Frey ve Stutzer, 2002: 1).

20. yy'ın ilk yarısında tercih çalışmalarıyla birlikte mutluluk yerine dar anlamda fayda kavramına odaklanılmıştır. İnsan davranışlarına yönelik kısıtlayıcı varsayımlar altında yapılan, seçimlere ya da açıklanmış tercihlere bağlı olan geriye dönük fayda yaklaşımı benimsenmiş ve bireyin faydası sadece karar alma süreci ile ilişkilendirilmiştir. Irving Fisher'e göre, tercihler ve seçimler sıralı olarak ölçülebilir. Vilfredo Pareto'ya göre ise mutluluk içeren bir fayda fonksiyonu bireysel tercihleri açıklamak için gerekli değildir. Pareto optimalite, bireyler arası karşılaştırmaya izin veren ve kardinal ölçülebilir olan fayda yerine dar anlamda fayda kavramını içermektedir. 1930'larda Lionel Robbin ile birlikte ana akım iktisatçılar faydayı bireyler arası ölçme ve karşılaştırma çabalarından vazgeçtiler. 20. yy'ın ortalarında iktisatçılar, insanların mutluluğunun mal tüketimine bağlı olduğunu ve daha fazla üretip tüketerek herkesin daha iyi durumda olacağını varsayımlarıdır. Bu bağlamda yeni fayda yaklaşımında, tüketici davranışlarının bireylerin mutluluk deneyimleri ile açıklanması terk edilmiştir (Rojas, 2019: 8-9).

Yakın dönemde ekonomistler açıklanmış tercihler yaklaşımının varsayımlarını eleştiren davranışsal iktisattaki gelişmeler ile birlikte mutluluk çalışmalarına geri döndüler.

Araştırmacılar temsili anketler kullanarak öz bildirime dayalı öznel iyi oluşun faydayı temsil etmek için güçlü bir vekil olduğunu göstermişlerdir. Bir kişinin bildirdiği skorun arkasında, geçmişteki deneyimi ve gelecekteki beklentilerini değerlendirdiği ve diğerleriyle karşılaştırma yaptığı bilişsel bir süreç vardır. Dolayısıyla deneyimlenen ve sürece yönelik faydayı içeren öznel iyi oluş, faydaya kıyasla daha geniş bir kavramdır (Veenhoven ve Dumludağ, 2018: 237).

Öz bildirime dayalı öznel iyi oluş verilerini kullanan ilk ekonomist Richard Easterlin (1974)'in olmuştur. Easterlin (1974) çalışmasında, belli bir zamanda ve belli bir ülkede yüksek gelirin mutluluk getirdiğini; ancak uzun dönemde gelir artışının mutluluk ile ilişkili olmadığını bulmuştur. Bu bulgu “Easterlin Paradoksu” olarak adlandırılmıştır. Easterlin'in, Smith, Maltus ve Sismondi gibi klasik iktisatçılardan farkı kullanmış olduğu yöntemdir. Klasik iktisatçılar gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi varsayımlar ya da etik ve ahlaki öğretiler ile incelemiştir. Ancak Easterlin insanların mutluluğunu ampirik olarak araştırılmasını sağlayarak günümüzde popüler bir alan olan mutluluk ekonomisinin temellerini oluşturmuştur. Bazı ekonomistlerin Richard Easterlin'in ekonomiye yaptığı katkıyı anlamaları ve mutluluk üzerine araştırma yapmaları uzun sürelerini (20 yıl) almıştır. O zamandan beri özellikle 2000'li yıllar sonrasında mutluluk ve ekonomi üzerine çalışmalar hızla artmıştır. Bu çalışmalardan bazıları paradoksun varlığını incelenmiş ve paradoks için farklı açıklamalar sunmuştur. Çalışmaların büyük bir çoğunluğu ise mutluluğun belirleyicilerini araştırmıştır.

Mutluluğu belirleyen ve etkileyen birçok faktör mevcuttur. Bu faktörler beş boyutta sınıflandırılabilir (Frey ve Stutzer, 2002: 10):

- Kişilik özellikler: saygı, kişisel kontrol, iyimserlik, dışa dönüklük, kararsızlık, kaygı, saldırganlık vb.
- Sosyo-demografik faktörler: yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, sağlık ve eğitim.
- Ekonomik faktörler: gelir, işsizlik, enflasyon, gelir dağılımı ve ekonomik gelişmişlik seviyesi.
- Kavramsal ve durumsal faktörler: istihdam ve çalışma koşulları, iş yerindeki stres, iş arkadaşları, akrabalar ve arkadaşlar ile sosyal ilişkiler, kültür ve din.
- Kurumsal faktörler: politik kurumlar, hukukun işleyişi ve demokrasi.

Mutluluğun belirleyicileri ve mutluluk skorları arasındaki ilişki mikroekonometrik mutluluk denklemi ile tahmin edilmektedir. Mikroekonometrik mutluluk denklemi (Nikolava ve Graham, 2020: 7),

$$S_{i,t} = \alpha + \beta X_{i,t} + e_{i,t}$$

şeklinde formüle edilmektedir. Denklemde $S_{i,t}$, i bireyin t zamanında öznel iyi oluşunu, X mutluluğu belirleyen faktörleri, e hata terimini göstermektedir. Aynı ülkelere veya zaman içinde aynı kişileri takip eden panel veri mevcutsa mikroekonometrik modele π_i ile gösterilen bireysel ve ülke sabit etkileri de dâhil edilmektedir. Bireysel sabit etkiler, zamanla değişmeyen ve gözlemlenemeyen faktörleri (kişilik özellikleri gibi) açıklamakta; ülke sabit etkileri ise coğrafya ve kültürel farklılıklar gibi sabit özellikleri içermektedir. Havuzlanmış yatay kesit veri ve panel veri ile çalışılıyorsa mutluluk denkleminde farklı zaman periyotlarını dikkate alan zaman sabit etkileri de eklenmektedir.

Psikologlar ve sosyologlar, mutluluk skorlarını kardinal ve katılımcılar arasında karşılaştırılabilir olarak değerlendirdikleri için değişkenlerin mutluluk üzerinde etkisini incelemek için OLS regresyonlarını kullanırlar. İktisatçılar ise sabit bireysel özellikleri içermeyen ordinal yaklaşımı benimsediklerinden sıralı modelleri (sıralı logit veya sıralı probit) uygularlar. Ancak Ferrer-i-Carbonell ve Frijters (2004) çalışmalarında, OLS ve sıralı modellerin benzer sonuçlar verdiğini göstermiştir.

3. LİTERATÜR ÖZETİ

Ampirik düzeyde yapılan mutluluk çalışmaları ulusal ve uluslararası literatür olmak üzere iki farklı tablo oluşturularak özetlenmiştir. İlk olarak, uluslararası alandaki bazı çalışmalar, kullanılan veri seti, uygulanan yöntemler ve elde edilen sonuçlar tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Uluslararası Literatür

Çalışma	Veri	Yöntem	Sonuç
McBride (2001)	Genel Sosyal Anket (GSS); 1994; ABD	Sıralı Probit Model	Mutluluk ile referans grubu geliri arasında negatif yönlü bir ilişki mevcuttur. Düşük gelir grubunda gelir artışının mutluluk üzerinde etkisi daha fazla iken, nispi gelir değişikliğinin mutluluk üzerinde etkisi ise daha azdır.
Ferer-i-Carbonell (2005)	Almanya Sosyo-Ekonomik Paneli (GSOEP); 1992-1997; Almanya	Sıralı Probit Model	Referans grubu geliri bireysel mutluluğu olumsuz etkilemektedir. Batı Almanya’da karşılaştırma asimetrik ve yukarı doğruyken, Doğu Almanya’da simetriktr.
Di Tella vd. (2010)	Alman Sosyal Ekonomik Panel (GSOEP); 1984-2000; Almanya	OLS	Cari gelirin mutluluk üzerindeki pozitif etkisi 4 yıl içinde %65 oranında azalmaktadır. Kadınlar, sol ideolojideki bireyler ve çalışanlar için gelire adaptasyon olmadığı hipotezi reddedilir.
Rojas (2019)	Gallup Anketi; 2007; 19 Latin Amerika Ülkesi	OLS ve Sıralı Probit Model	Bir bireyin yaşam memnuniyeti kendi geliriyle artarken, referans grubu geliri ile azalır. Referans grubu gelirindeki %100’lük bir artış mutluluğu 0,23 oranında azaltır.
Veenhoven vd. (2019)	Kore İşgücü ve Gelir Paneli Anketi (KLIPS); 2009-2014; Güney Kore	Sabit Etkiler Modeli	Mutlak gelirin ve nispi gelirin mutluluk üzerindeki etkisi pozitifdir. Dolayısıyla nispi gelir teorisi Güney Kore’de geçerli değildir. Güney Kore’de gelir artışına zamanla uyum sağlanmamaktadır.
Lim vd. (2020)	Dünya Değerler Araştırması (WVS); 2010-2014; Doğu ve Güney Asya Ülkeleri	Sıralı Logit Model	Gelir (+), Tasarruf (+), Sağlık (+), Erkek (+), Yaş (U), Evli (+), Eğitim (+), İşsizlik (-), Yarı Zamanlı Çalışan (-), Kendi İşinin Sahibi (+). Düşük gelirli Asya Topluluklarına kıyasla yüksek gelirli Asya toplumlarında gelir artışının mutluluk üzerindeki etkisi daha fazladır; ancak toplumsal değerler dikkate alındığında bu etki anlamsızdır.
Blanchflower ve Clark (2021)	Eurobarometre; 2009-2019 Avrupa Ülkeleri	OLS	Avrupa Ülkelerinde çocuk sahibi olmak ile ebeveynlerin mutluluğu arasında negatif bir korelasyon vardır. Model tahminine finansal güçlük değişkeni eklendiğinde çocuk değişkenin katsayısı pozitif ve anlamlıdır.
Ahmadiani vd. (2022)	Dünya Değerler Araştırması	OLS	Bekar (-), Sağlık Kötü (-), İşsiz (-), Kadın (+), Eğitim (a), Yaş (U), Irkçılık (-), Din (+), Güven

	(WVS) ve Dünya Bankası; 1995-2014; 78 Ülke		(+), Gelir (+), İşsizlik Oranı (a), Düşük Yolsuzluk Düzeyi (a), Demokrasi (+), Karbon Emisyonu (-), Hava Kirliliği (-), Yenilenebilir Enerji (a), Orman Alanı Oranı (+).
Knight ve Gunatilaka (2022)	CHIP Veri Seti; 2013; Çin	OLS	Yaş (U), Erkek (-), Evli (+), Etnik Azınlık (-), Eğitim (+), Sağlık (+), Gelir (+), Kişi Başına Net Finansal Varlıklar (+). Kırsal bölgede ve kentte hem gerçek gelir eşitsizliği hem de algılanan gelir eşitsizliği mutluluğu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuz etkiyi gelir eşitsizliğini yanlış algılayan bireyler daha fazla hissetmektedir.
Lous ve Graafland (2022)	Dünya Değerler Araştırması (WVS) ve Dünya Bankası; 1989-2014; 39 Ülke	OLS	Gelir Sıralaması (-), Evli (+), Din (+), İşsizlik (-), Erkek (a), Yaş (U), Gelir (a), Siyasi Haklar (-), İnsan Hakları (a), Enflasyon (-). Düşük gelir gruplarında diğer gelir gruplarına kıyasla gelir eşitsizliğinin mutluluk üzerindeki etkisi en düşük seviyededir.
Luo (2022)	SHP Veri Seti; 2000-2019 İsviçre ve SOEP Veri Seti; 1984-2018; Almanya	OLS	İsviçre’de yaşayanlar 5 yıl sonra yoksulluğa tam uyum sağlarken, Almanya’da yaşayanlar 5 yıl sonra yoksulluğa tam uyum sağlamazlar. Uzun süre yoksul olan kişiler yetersiz gelir düzeyinde yaşamını sürdürürler.
Montgomery (2022)	Gallup Anketi; 2011-2014; 109 Ülke	Sıralı Probit Model	Yaş (U), Kent (+), Evli (+), Ayrılmış (-), Boşanmış (-), Eşi Ölmüş (-), Birlikte Yaşıyor (-), İşsizlik (-), Kendi İşinin Sahibi (+), Yarı Zamanlı Çalışan (+), İşgücü Dışında (+), Eğitim (+), Sağlık Problemleri (-), Gelir (+). Kadınlar erkeklere kıyasla daha mutludur. Ancak anketteki farklı yanıt ölçekleri dikkate alındığında erkekler kadınlara oranla daha mutludur.

Not: (a) anlamsız, (-) ters yönlü, (+) aynı yönlü, (U) U şeklinde bir ilişkiyi göstermektedir.

Türkiye’de mutluluk üzerine yapılan çalışmalardan bazıları Tablo 2’de yer almaktadır. Bu çalışmalarda genel olarak TÜİK tarafından hazırlanan Yaşam Memnuniyeti Araştırması’nın anket verileri kullanılmıştır.

Tablo 2. Ulusal Literatür

Çalışma	Veri Seti	Yöntem	Sonuç
Dumludağ (2013)	Geçište Yaşam Anketi (EBRD) 2011 yılı	Sıralı Logit Model	İçsel ve dışsal karşılaştırmalar yaşam memnuniyeti üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve bu karşılaştırmaların etkisi asimetriktir. 2008 ekonomik krizi yaşam memnuniyetini olumsuz etkilemektedir.
Caner (2015)	TÜİK YMA 2003-2011 dönemi	OLS	Gelecekte gelir artışı beklemek, çalışma ve yaşam koşullarının iyi olmasını beklemek mutluluğu pozitif etkilemektedir. Kriz yıllarında nispi gelire kıyasla yüksek mutlak gelire sahip olmanın mutluluk üzerinde etkisi daha fazladır.
Dumludağ vd. (2016)	TÜİK YMA 2011 yılı	Sıralı Logit Model	Yaş (U), Evli (+), Eğitim (a), Gelir (+), İşsizlik (-), Hanehalkı Büyüklüğü (-), Kent (-), Gelecek

			Beklenti (+). Refah merdiveninde yüksek bir sıralama bildirmek mutluluğu artırmaktadır. Geçmiş beş yıllık döneme kıyasla bugünkü durumunun geliştiğini bildirenler yüksek mutluluğa ulaşmaktadır.
Servet (2017)	TÜİK YMA 2004 ve 2014 yılları	Sıralı Logit Model	2004 ve 2014 yılları karşılaştırıldığında, insanların yaşlandıkça daha mutlu olduğu, erkeklerin mutluluk düzeylerinin arttığı ve evli bireylerin mutluluklarının azaldığı tespit edilmiştir.
Timur ve Çağlayan Akay (2017)	TÜİK YMA 2009 ve 2015 yılları	Genelleştirilm iş Sıralı Logit Model	Kadın ve erkekler için iş yeri açmanın, işte çalışmanın ve araba sahibi olmanın mutlu olma olasılığını arttırdığı tespit edilmiştir. 2015 yılında tasarruf değişkeni mutluluğu kadınlara kıyasla erkeklerde daha fazla arttırmıştır.
Ayvaz Kızılgöl ve Öndeş (2020)	TÜİK YMA 2009-2019 dönemi	Sıralı Logit Model	Yaş (-), Erkek (-), Evli (+), Kamuda ve Özel Sektörde Çalışma (+), Sağlık (+), Sosyal Sigortalı (+), Belediye (-), Umud (+). Bireyin evliliğinden, işinden ve sağlığından memnun olması, mutluluk kaynağı olan değerlerden sevgi ve sağlığa önem vermesi mutluluğunu arttırmaktadır.
Ertük ve Koç (2021)	TÜİK YMA 2013-2018 dönemi	Multinomial Logit Model	Mutluluğu belirleyen faktörlerin 2013-2018 döneminde değişiklik gösterdiği saptanmıştır. Bu faktörler arasında adli hizmetler, siyasi baskı, sağlık hizmetleri, kişisel bakıma ve sosyal hayata ayrılan zaman yer almaktadır.
Uğur (2021)	TÜİK YMA 2003-2017 dönemi	OLS ve Sıralı Probit Model	Mutlak gelirdeki artışın mutluluk üzerindeki pozitif etkisi, bir kişinin yaşadığı şehrin ortalama gelirindeki artış ile azalmaktadır. Kadınlar erkeklerle kıyasla başkalarının maddi durumları ve gelir düzeyleri ile daha az ilgilenmektedirler.
Dumludağ ve Gökdemir (2022)	Hollanda'da daki Türk Göçmenlere Anket Uygulaması; 2012-2013	OLS	Sosyo-ekonomik ve sosyo-demografik değişkenlerin etkileri kontrol edildiğinde gerekli gelir düzeyi ile mutluluk arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Hollanda'lılara kıyasla Türk göçmenlerin daha kötü yaşam standardı algısı mutluluğu olumsuz etkilemektedir.
Kanlıoğlu ve Dumludağ (2022)	TÜİK YMA 2003-2018 dönemi	OLS	İşsizlik (-), Kadın (+), Kır (+), Yaş (U), Eğitim (+), Gelir (+), Hiç evlenmedi (-), Eşi Öldü (-), Boşandı (-), Ayrı Yaşıyor (-). İş ve çalışma durumu açısından gelecek yıla dair olumlu beklentiler mutluluğu pozitif etkilerken, olumsuz beklentiler mutluluğu negatif etkilemektedir.
Ucal ve Günay (2022)	TÜİK YMA 2014-2018 dönemi	Sıralı Logit Model	Gelir (+), Yaş (U), Erkek (-), Ev Sahibi Olmak (+). Hanehalkı büyüklüğü, oda sayısı ve konut alanı ile mutluluk arasındaki ilişki bağımsız değişkenlerin kategorilerine göre değişmektedir. Yaşanılan konutta ısınma problemi hanehalkı mutluluğunu olumsuz etkilemektedir.

Not: (a) anlamsız, (-) ters yönlü, (+) aynı yönlü, (U) U şeklinde bir ilişkiyi göstermektedir.

4. GENELLEŞTİRİLMİŞ SIRALI LOGİT MODEL

Genelleştirilmiş sıralı logit model, paralel regresyon varsayımı sağlanmadığında sıralı logit modeline alternatif bir model olarak kullanılmaktadır. Paralel regresyon varsayımının sağlanmadığı durumlarda sıralı logit modeline güvenilmemekte ve tahmin yöntemi olarak multinominal logit modeli kullanılabilir. Ancak bu modelde bağımlı değişkenin sıralı yapısı dikkate alınmadığından hatalı bulgular elde edilebilmektedir. Bu nedenle alternatif model olarak, sıralı yapıda bir bağımlı değişkene sahip olan ve paralel regresyon varsayımını gerektirmeyen genelleştirilmiş sıralı logit modeli geliştirilmiştir (Timur ve Çağlayan Akay, 2017: 94-95).

Paralel regresyon varsayımı, ilgili regresyon katsayılarının bağımlı değişkenin tüm kategorilerinde aynı olması gerektiğini ifade etmektedir. Varsayım ihlal edildiğinde, eğitim farklılaşacağı için kategorilerin paralellliği bozulmaktadır. Bu varsayım hipotezleri aşağıdaki gibi kurulabilir (Kiren Güler, 2021: 111):

H_0 : İlgili regresyon katsayıları bağımlı değişkenin tüm kategorilerinde aynıdır.

H_1 : İlgili regresyon katsayıları bağımlı değişkenin tüm kategorilerinde farklıdır.

M kategorili bir sıralı bağımlı değişken olduğu varsayıldığı durumda, genelleştirilmiş sıralı logit modeli (Williams, 2006: 59),

$$P(Y_i > j) = \frac{\exp(\alpha_j + X_i\beta_j)}{1 + \{\exp(\alpha_j + X_i\beta_j)\}}, \quad j = 1, 2, \dots, M - 1$$

şeklinde tanımlanabilir. Denklemden β_j , tahmin edilecek katsayılar vektörünü ve X_i , i birey için tahmin ediciler vektörünü göstermektedir. Genelleştirilmiş sıralı logit modelde katsayılar doğrudan yorumlanamadığından fark oranı (odds ratio) değerleri elde edilerek yorum yapılabilir. Beş kategorili bir bağımlı değişken için yorum yapılırken, 1. kategoriye karşı 2, 3, 4 ve 5. kategori; 1 ve 2. kategoriye karşı 3, 4 ve 5. kategori; 1, 2 ve 3. kategoriye karşı 4 ve 5. kategori; 1, 2, 3 ve 4. kategoriye karşı 5. kategori şeklinde bir karşılaştırma yapılabilir (Williams, 2006: 59).

5. VERİ VE BULGULAR

Türkiye’de bireylerin mutluluğunu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla 2003 yılından beri TÜİK tarafından hazırlanan Yaşam Memnuniyeti Araştırması kullanılmıştır. 2003 yılı Yaşam Memnuniyeti Araştırması (YMA)’nda bulunan çok sayıda sorunun 2004 yılında çıkartılması ve 2003 YMA’da bulunmayan belediye hizmetleri ve kamu hizmetleri sorularının ise 2004 YMA’ya eklenmesi nedeniyle analiz dönemi 2004-2019 yılları arası seçilmiştir.

2003-2012 yılları arasında YMA örneklem büyüklüğü, kent-kır bazında tahmin edilecek şekilde tasarlanmıştır. İlk kez 2013 yılında araştırmanın örneklem boyutuna iller dâhil edilmiştir. 2014-2019 yıllarında ise örneklem büyüklüğü, Türkiye toplam düzeyinde tahmin verecek şekilde dizayn edilmiştir. 2013 yılından itibaren bazı anket sorularında değişiklik olduğundan ve kent-kır ayrımı yapılmaksızın YMA uygulandığından veriler 2004-2012 ve 2013-2019 şeklinde iki döneme ayrılmıştır. 2004-2012 döneminde 18 ve daha üzeri yaşta toplam 62933 bireyle ve 2013-2019 döneminde ise 251372 bireyle analiz gerçekleştirilmiştir.

Çeşitli anket yılları arasındaki farklılığı dikkate almak için zaman sabit etkileri model tahminine eklenmiş ve verilerin analizi STATA 16 paket programı ile yapılmıştır.

Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nda katılımcılara, likert ölçeğine uygun olarak hazırlanan anket soruları yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar birer kukla değişkenine çevrilerek mutluluğunun belirleyicilerini temsili olarak mutluluk modeline dâhil edilmiştir. Bu değişkenler arasında yer alan karşılaştırma değişkenleri geçmiş ampirik çalışmalar takip edilerek (Senik, 2009; Dumludağ, 2013; Caner, 2015; Dumludağ vd., 2016; Uğur 2021) iki kategoride ele alınmıştır. İlki, toplumdaki diğer insanlarla olan karşılaştırmaları içeren dışa dönük değerlendirmelerdir. Bu değerlendirme için YMA'daki refah merdiveni sorusu kullanılmıştır. İkinci ise içe dönük değerlendirmeleri içeren bireyin kendi geçmişi ve geleceği ile olan karşılaştırmalardır. İçe dönük değerlendirmeleri temsilen bireyin bugünkü durumu ile 5 yıl önceki ve 5 yıl sonraki durumunu kıyaslayan anket soruları kullanılmıştır. Mutluluk modeline eklenen diğer değişkenlerin açıklamaları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. 2004-2012 ve 2013-2019 Dönemlerinde Kullanılan Değişkenlerin Açıklamaları

Değişken Grupları	Değişkenler	Açıklamalar
Bağımlı Değişken	Mutluluk	Bir bütün olarak yaşamınızı düşündüğünüzde ne kadar mutlusunuz? Çok Mutlu, Mutlu, Orta, Mutsuz, Çok Mutsuz
Sosyo-ekonomik ve Sosyo-demografik Değişkenleri	Yaş	Bireyin bitirdiği yaş (18 yaş ve üzeri)
	Cinsiyet	Kadın, Erkek
	Medeni durum	Evli, Bekâr
	Eğitim durumu	Bir okul bitirmedi, İlkokul, Ortaokul, Lise, Üniversite, Lisansüstü
	Gelir grubu	Düşük gelir grubu, Orta gelir grubu, Yüksek gelir grubu
	Çalışma durumu	Çalışıyor, İşle ilgisi sürüyor, Çalışmıyor
	Bildirilmiş sağlık durumu	Memnun, Orta memnun, Memnun değil
	Yerleşim yeri	Kent, Kır
Memnuniyet Değişkenleri	Aylık Gelir Düzeyinden Memnuniyet	Memnun, Orta memnun, Memnun değil
	Aynı evde yaşayan kişilerden memnuniyet	Memnun, Orta memnun, Memnun değil
	Akrabalardan memnuniyet	Memnun, Orta memnun, Memnun değil
	Arkadaşlardan memnuniyet	Memnun, Orta memnun, Memnun değil
	Sağlık hizmetlerinden memnuniyet	Memnun, Orta memnun, Memnun değil
	Eğitim hizmetlerinden memnuniyet	Memnun, Orta memnun, Memnun değil
	Sosyal hayattan memnuniyet	Memnun, Orta memnun, Memnun değil
	Ayrılan zamandan memnuniyet	Memnun, Orta memnun, Memnun değil
Güvenlik Değişkenleri	Evde yalnızken güvenlik algısı	Güvenli, Orta güvenli, Güvensiz

	Gece yalnız yürürken güvenlik algısı	Güvenli, Orta güvenli, Güvensiz
Karşılaştırma Değişkenleri	Öznel refah düzeyi	11 basamaklı refah merdiveni Düşük Refah Düzeyi, Orta Refah Düzeyi, Yüksek Refah Düzeyi
	Geçmiş karşılaştırma düzeyi	5 yıl önceki durumun bugünkü durum ile kıyaslanması Gelişmiş, Aynı seviyede kalmış, Gerilemiş, Fikri yok
	Gelecek karşılaştırma düzeyi	5 yıl sonrası durumun bugünkü durum ile kıyaslanması Gelişecek, Aynı seviyede kalacak, Gerileyecek, Fikri yok
Beklenti Değişkenleri	Hayat beklentisi	Daha iyi olacak, Aynı olacak, Daha kötü olacak, Fikri yok
	Mali durum beklentisi	Daha iyi olacak, Aynı olacak, Daha kötü olacak, Fikri yok
Son bir yılda yaşanan durum değişkenleri	Gelir arttı	Evet, Hayır, İlgili değil
	Tasarruf yaptı	Evet, Hayır
	Ucuz ürün tüketti	Evet, Hayır
	Araba aldı	Evet, Hayır
	Ev aldı	Evet, Hayır
	Borçlandı	Evet, Hayır

5.1. 2004-2012 Döneminde Elde Edilen Ampirik Bulgular

Analizlerin yapılabilmesi için Tablo 3'te yer alan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmaması gerekmektedir. Çoklu doğrusal bağlantının varlığı VIF (varyans büyüme faktörü) kriteri ile sınanmış ve sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur. Bağımsız değişkenlere ilişkin VIF değerleri 5'ten küçük olduğundan çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 4. 2004-2012 Döneminde Kullanılan Bağımsız Değişkenler için VIF Kriteri

Değişkenler	VIF
Yaş	1,39
Kadın	1,47
Evli	1,12
Bir İşte Çalışanlar	1,44
İlkokul Mezunu	1,16
Ortaokul Mezunu	1,11
Lise Mezunu	1,22
Üniversite Mezunu	1,16
Lisansüstü Mezunu	1,01
Orta Gelir Düzeyi	1,33
Yüksek Gelir Düzeyi	1,55
Kentte Yaşayanlar	1,17
Sağlığından Memnun	1,19
Aylık Gelirinden Memnun	1,24
Evde Yaşayanlardan Memnun	1,12
Akrabalarından Memnun	1,24

Arkadaşlarından Memnun	1,21
Sağlık Hizmetlerinden Memnun	1,22
Eğitim Hizmetlerinden Memnun	1,21
Evde Yalnızken Güvenlik	1,37
Gece Yalnız Yürürken Güvenlik	1,47
Düşük Refah Düzeyi	1,66
Yüksek Refah Düzeyi	1,60
5 Yıl Önceki Durumu Göre Gelişti	1,83
5 Yıl Önceki Durumu Göre Geriledi	1,66
Gelecek 5 Yılda Durum Gelişecek	2,02
Gelecek 5 Yılda Durum Gerileyecek	1,69
Gelecekte Hayat İyi Olacak	1,79
Gelecekte Hayat Kötü Olacak	1,58
Gelecekte Mali Durum İyi Olacak	1,47
Gelecekte Mali Durum Kötü Olacak	1,42
Ortalama VIF=1,39	

Genelleştirilmiş sıralı logit modelinin kullanılabilmesi için paralel regresyon varsayımı Wolfe Gould, Brant, Score, Likelihood ratio ve Wald testleri ile ayrı ayrı test edilmiştir. Tablo 5'teki tüm test sonuçlarına göre paralel regresyon varsayımının sağlanmadığı ifade edilebilir ($p < 0,001$). Bu doğrultuda sıralı logit modeline alternatif olarak paralel regresyon varsayımını gerektirmeyen genelleştirilmiş sıralı logit model kullanılmıştır.

Tablo 5. 2004-2012 Dönemi için Paralel Regresyon Varsayımının Test Sonuçları

	Ki-kare	d.f	Prob > Ki-kare
Wolfe Gould	895,8	108	0,000
Brant	899	108	0,000
Score	907,8	108	0,000
Likelihood ratio	889,3	108	0,000
Wald	916,3	108	0,000

2004-2012 döneminde istatistiksel olarak anlamlı bulunan değişkenler; sosyo-ekonomik ve sosyo-demografik, memnuniyet, güvenlik, karşılaştırma ve beklenti değişkenleri olarak gruplandırılmıştır. 2004-2012 dönemi için YMA'dan elde edilen genelleştirilmiş sıralı logit modelinin tahmin sonuçları Tablo 6 ve Tablo 7'de yer almaktadır. Tahmin edilen değişkenlerin fark oranına göre yorumu yapılacaktır.

Tablo 6 incelendiğinde, sosyo-ekonomik ve sosyo-demografik değişkenlerin tahmin sonuçları literatürdeki sonuçlar ile tutarlı olduğu görülmektedir. Yaş değişkeni ele alındığında, bireylerin yaşında meydana gelen bir birimlik bir artış mutsuz olma olasılığını 0,997 kat azaltmaktadır. Bireyin yaşı ilerledikçe mutluluk düzeyinin arttığı görülmüştür. Kadınların erkeklere göre mutluluk düzeyleri değerlendirildiğinde, kadınların mutlu olma olasılığı 1,492 kat daha fazladır. Bireyin evli olması, bekâr olan bireylere göre çok mutlu olma olasılığını 1,920 kat arttırırken; bireyin bir işte çalışması, çalışmayan bireylere kıyasla mutsuz olma olasılığını 0,836 kat azaltmaktadır. Eğitim durumuna bakıldığında, bir okul bitirmeyenlere kıyasla ilkökul ve üniversite seviyelerinde eğitimi tamamlayan kişilerin çok mutlu olma olasılığı sırasıyla 1,203 ve 1,369 kat daha fazla iken, ortaokul ve lise mezunlarının bir okul bitirmeyenlere göre mutlu olma olasılığı sırasıyla 1,107 ve 1,182 kat daha fazladır. Lisansüstü eğitim düzeyi incelendiğinde, bir okul bitirmeyenlere göre lisansüstü mezunlarının mutsuz

olma olasılığı 1,348 kat daha fazla olduğu ifade edilebilir. Gelir düzeyinin bireysel mutluluk üzerinde etkili olduğu görülmüş ve düşük gelir sınıfında yer alan bireylere kıyasla orta ve yüksek gelir sınıfında yer alanların çok mutlu olma olasılığı sırasıyla 1,347 ve 1,538 kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mutluluk konusu yerleşim yerine göre incelendiğinde, kentte yaşayanlar kırsal bölgede yaşayanlara kıyasla orta derecede mutlu olma olasılığı 1,075 kat daha fazla olduğu görülmektedir. Bireyin sağlığından memnun olması diğer durumlara (orta memnun ve memnun değil) göre çok mutlu olma olasılığını 1,875 kat arttırmaktadır.

Mutluluk üzerinde etkili olan memnuniyet değişkenlerinin sonuçları incelendiğinde, aylık gelir düzeyinden memnun olan kişiler, memnuniyet durumu diğer olan bireylere göre çok mutlu olma olasılığı 1,850 kat daha fazla olduğu ifade edilebilir. Bireylerin aynı evde yaşayan kişilerden, akraba ve arkadaşlarından memnun olması diğer durumlara (orta memnun ve memnun değil) göre çok mutlu olma olasılığını sırasıyla 1,786, 1,374 ve 1,329 kat artırır. Sağlık ve eğitim hizmetlerinden memnun olan bireylerin diğerlerine kıyasla orta düzeyde mutlu olma olasılığı sırasıyla 1,396 ve 1,192 kat daha fazladır.

Bireyin yaşadığı evde ve çevrede ne kadar güvenli hissettiğini ölçen güvenlik değişkenlerin tahmin sonuçları değerlendirildiğinde, gece yalnız yürürken güvenlik algısı ile mutluluk arasında zıt yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre bireylerin gece yalnız yürürken güvenli hissetmesi diğer durumlara (orta güvenli ve güvensiz) göre çok mutlu olma olasılığını 0,858 kat azaltmaktadır. Gece yalnız yürürken güvenlik algısı değişkenin sonucundan farklı olarak, evde yalnız otururken kendini güvenli hissedenler diğerlerine kıyasla çok mutlu olma olasılığı 1,430 kat daha fazla olduğu görülmüştür.

Bireylerin refah düzeyi açısından kendilerini kıyasladıkları dışsal karşılaştırma değişkeninin altıncı basamağı, orta refah düzeyi şeklinde kodlanmıştır. Bu refah düzeyi, ortalaması en yüksek kategori olduğu için referans kategorisi olarak seçilmiştir. Buna göre yüksek düzeyde refaha sahip olanların orta refah düzeyinde yaşamını sürdürenlere kıyasla mutlu olma olasılığı 1,285 kat daha fazladır. Bireylerin düşük düzeyde refaha sahip olması, orta düzeyde refaha sahip olanlara göre mutlu olma olasılığını 0,522 kat azaltır.

İçsel karşılaştırma değişkenlerinin aynı seviyede kalmış ve aynı seviyede kalacak kategorileri, referans kategoriler olarak seçilmiştir. 5 yıl öncesi ile karşılaştırıldığında bugünkü durumunun geliştiğini bildiren bireyler, aynı seviyede kaldığını bildirenlere göre mutlu olma olasılığı 1,120 kat daha fazladır. Ancak 5 yıl önceki durum ile kıyaslandığında bugünkü durumunun aynı seviyede kaldığını bildiren bireylere göre gerilediğini bildirenlerin mutlu olma olasılığı 0,608 kat daha az olduğu görülmüştür. Gelecek 5 yıllık dönemde ise kişisel durumunun gelişeceğini bekleyenler, aynı seviyede kalacağını bekleyenlere göre orta düzeyde mutlu olma olasılığı 1,064 kat daha fazladır. Gelecek 5 yılda bireyin durumunun gerileyeceğini beklemesi, aynı seviyede kalacağını bekleyenlere kıyasla orta düzeyde mutlu olma olasılığını 0,892 kat azaltmaktadır.

Tablo 7'de yer alan beklenti değişkenleri, gelecek yıl genel olarak hayatın ve hanenin mali durumunun nasıl olduğunu göstermektedir. Tahmin sonuçları değerlendirildiğinde, gelecek yıl hayatın iyi olmasını bekleyenlerin aynı olmasını bekleyenlere kıyasla mutlu olma olasılığı 1,132 kat daha fazla olduğu ifade edilebilir. Bireyin gelecek yıl hayatının kötü olmasını beklemesi, aynı olmasını bekleyenlere göre mutlu olma olasılığı 0,666 kat azaltır. Gelecek yıl mali durumunun iyi olmasını bekleyenler, aynı olmasını bekleyenlere kıyasla orta derecede mutlu olma olasılığı 1,155 kat daha fazladır. Bireyin gelecek yıl mali durumunun kötü

olmasını beklemesi ise çok mutlu olma olasılığını aynı olmasını bekleyenlere göre 0,657 kat azalttığı görülmüştür.

Tablo 6. 2004-2012 Dönemi Genelleştirilmiş Sıralı Logit Tahmin Sonuçları (Katsayılar)

Bağımlı Değişken:				
1.Çok Mutlu 2.Mutlu 3.Orta 4.Mutsuz 5.Çok Mutsuz				
Gözlem=33,035		LR Ki-kare=9515		
Pseudo R-kare= 0,115		Prob > Ki-kare= 0,000		
Değişkenler	Çok Mutlu	Mutlu	Orta	Mutsuz
	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı
Yaş	0,005*	0,008***	0,008***	-0,003*
	(0,002)	(0,001)	(0,001)	(0,002)
Kadın	0,101	0,400***	0,416***	0,246***
	(0,082)	(0,042)	(0,030)	(0,051)
Evli	0,652***	0,644***	0,488***	0,481***
	(0,077)	(0,041)	(0,030)	(0,054)
Bir İşte Çalışanlar	0,192**	0,163***	0,037	-0,179***
	(0,086)	(0,043)	(0,031)	(0,052)
İlkokul Mezunu	0,185**	0,174***	-0,065**	0,014
	(0,085)	(0,044)	(0,031)	(0,051)
Ortaokul Mezunu	0,140	0,102**	-0,027	0,047
	(0,101)	(0,050)	(0,035)	(0,056)
Lise Mezunu	0,059	0,167***	-0,009	0,035
	(0,093)	(0,048)	(0,033)	(0,053)
Üniversite Mezunu	0,314***	0,161***	0,065*	-0,044
	(0,118)	(0,056)	(0,038)	(0,061)
Lisansüstü Mezunu	-0,0532	0,002	0,029	0,299**
	(0,301)	(0,162)	(0,107)	(0,148)
Orta Gelir Düzeyi	0,298***	0,292***	0,152***	0,135***
	(0,083)	(0,041)	(0,029)	(0,051)
Yüksek Gelir Düzeyi	0,431***	0,448***	0,341***	0,345***
	(0,143)	(0,065)	(0,040)	(0,061)
Kente Yaşayanlar	0,0572	0,061	0,072**	-0,002
	(0,078)	(0,040)	(0,028)	(0,048)
Sağlığından Memnun	0,628***	0,716***	0,764***	0,583***
	(0,077)	(0,038)	(0,027)	(0,052)
Aylık Gelirinden Memnun	0,615***	0,654***	0,689***	0,587***
	(0,118)	(0,053)	(0,030)	(0,044)
Evde Yaşayanlardan Memnun	0,580***	0,489***	0,661***	0,678***
	(0,089)	(0,052)	(0,046)	(0,112)
Akrabalarından Memnun	0,318***	0,270***	0,343***	0,054
	(0,088)	(0,047)	(0,036)	(0,064)
Arkadaşlarından Memnun	0,285***	0,142**	0,252***	-0,032
	(0,102)	(0,058)	(0,048)	(0,087)
Sağlık Hizmetlerinden Memnun	0,306***	0,274***	0,333***	0,037
	(0,077)	(0,039)	(0,027)	(0,046)
Eğitim Hizmetlerinden Memnun	-0,032	0,029	0,176***	0,113**
	(0,075)	(0,038)	(0,027)	(0,045)
Evde Yalnızken Güvenlik	0,357***	0,176***	0,345***	0,106**
	(0,089)	(0,044)	(0,031)	(0,054)

Gece Yalnız Yürürken Güvenlik	-0,153*	-0,009	0,035	-0,016
	(0,092)	(0,044)	(0,030)	(0,048)
Düşük Refah Düzeyi	-0,679***	-0,651***	-0,294***	-0,264***
	(0,107)	(0,049)	(0,031)	(0,055)
Yüksek Refah Düzeyi	0,346**	0,250***	0,242***	0,239***
	(0,156)	(0,066)	(0,035)	(0,050)
5 Yıl Önceki Durumu Göre Gelişti	-0,0332	0,114**	0,095***	0,297***
	(0,111)	(0,053)	(0,033)	(0,055)
5 Yıl Önceki Durumu Göre Geriledi	-0,539***	-0,498***	-0,197***	0,072
	(0,093)	(0,047)	(0,036)	(0,072)
Gelecek 5 Yılda Durum Gelişecek	0,270**	0,083	0,062*	0,094*
	(0,124)	(0,057)	(0,036)	(0,057)
Gelecek 5 Yılda Durum Gerileyecek	0,029	-0,0213	-0,115***	-0,051
	(0,098)	(0,052)	(0,043)	(0,090)
Gelecekte Hayat İyi Olacak	-0,114	0,124**	0,126***	0,397***
	(0,121)	(0,056)	(0,035)	(0,054)
Gelecekte Hayat Kötü Olacak	-0,484***	-0,407***	-0,222***	-0,192**
	(0,098)	(0,053)	(0,045)	(0,098)
Gelecekte Mali Durum İyi Olacak	0,185	0,042	0,144***	0,090*
	(0,137)	(0,060)	(0,036)	(0,051)
Gelecekte Mali Durum Kötü Olacak	-0,420***	-0,374***	-0,209***	-0,040
	(0,088)	(0,047)	(0,038)	(0,077)
Sabit	1,583***	-0,555***	-3,113***	-4,670***
	(0,243)	(0,126)	(0,099)	(0,186)

Not= Parantez içindeki değerler standart hataları göstermektedir. Anlamlılık düzeyleri: *** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1. Denklem tahminlerine yıl kuklaları eklenmiştir.

Tablo 7. 2004-2012 Dönemi Genelleştirilmiş Sıralı Logit Tahmin Sonuçları (Fark Oranları)

Bağımlı Değişken:				
1.Çok Mutlu 2.Mutlu 3.Orta 4.Mutsuz 5.Çok Mutsuz				
Gözlem=33,035		LR Ki-kare=9515		
Pseudo R-kare= 0,115		Prob > Ki-kare= 0,000		
Değişkenler	Çok Mutlu	Mutlu	Orta	Mutsuz
	Fark Oranı	Fark Oranı	Fark Oranı	Fark Oranı
Yaş	1,005*	1,008***	1,007***	0,997*
	(0,002)	(0,001)	(0,001)	(0,002)
Kadın	1,106	1,492***	1,516***	1,279***
	(0,090)	(0,062)	(0,045)	(0,065)
Evli	1,920***	1,903***	1,630***	1,618***
	(0,147)	(0,077)	(0,049)	(0,088)
Bir İşte Çalışanlar	1,212**	1,177***	1,038	0,836***
	(0,105)	(0,051)	(0,032)	(0,044)
İlkokul Mezunu	1,203**	1,190***	0,937**	1,014
	(0,102)	(0,052)	(0,029)	(0,052)
Ortaokul Mezunu	1,150	1,107**	0,973	1,048
	(0,116)	(0,055)	(0,034)	(0,059)
Lise Mezunu	1,061	1,182***	0,991	1,036
	(0,099)	(0,057)	(0,033)	(0,055)
Üniversite Mezunu	1,369***	1,174***	1,067*	0,957

	(0,161)	(0,066)	(0,041)	(0,059)
Lisansüstü Mezunu	0,948	1,002	1,029	1,348**
	(0,285)	(0,162)	(0,110)	(0,199)
Orta Gelir Düzeyi	1,347***	1,339***	1,164***	1,145***
	(0,112)	(0,055)	(0,033)	(0,058)
Yüksek Gelir Düzeyi	1,538***	1,565***	1,406***	1,412***
	(0,219)	(0,102)	(0,057)	(0,087)
Kentte Yaşayanlar	1,059	1,063	1,075**	0,998
	(0,083)	(0,042)	(0,031)	(0,048)
Sağlığından Memnun	1,875***	2,047***	2,147***	1,792***
	(0,145)	(0,078)	(0,058)	(0,093)
Aylık Gelirinden Memnun	1,850***	1,924***	1,992***	1,799***
	(0,218)	(0,102)	(0,059)	(0,080)
Evde Yaşayanlardan Memnun	1,786***	1,630***	1,938***	1,970***
	(0,158)	(0,085)	(0,090)	(0,221)
Akrabalarından Memnun	1,374***	1,310***	1,409***	1,056
	(0,121)	(0,061)	(0,051)	(0,067)
Arkadaşlarından Memnun	1,329***	1,153**	1,286***	0,969
	(0,135)	(0,067)	(0,062)	(0,084)
Sağlık Hizmetlerinden Memnun	1,358***	1,315***	1,396***	1,038
	(0,105)	(0,051)	(0,038)	(0,048)
Eğitim Hizmetlerinden Memnun	0,968	1,029	1,192***	1,119**
	(0,073)	(0,039)	(0,032)	(0,051)
Evde Yalnızken Güvenlik	1,430***	1,193***	1,412***	1,112**
	(0,127)	(0,053)	(0,044)	(0,060)
Gece Yalnız Yürürken Güvenlik	0,858*	0,991	1,035	0,984
	(0,079)	(0,044)	(0,031)	(0,047)
Düşük Refah Düzeyi	0,507***	0,522***	0,745***	0,768***
	(0,054)	(0,026)	(0,023)	(0,042)
Yüksek Refah Düzeyi	1,413**	1,285***	1,274***	1,270***
	(0,220)	(0,085)	(0,045)	(0,064)
5 Yıl Önceki Durumu Göre Gelişti	0,967	1,120**	1,099***	1,346***
	(0,107)	(0,060)	(0,037)	(0,074)
5 Yıl Önceki Durumu Göre Geriledi	0,583***	0,608***	0,821***	1,075
	(0,055)	(0,029)	(0,030)	(0,078)
Gelecek 5 Yılda Durum Gelişecek	1,310**	1,087	1,064*	1,098*
	(0,162)	(0,061)	(0,038)	(0,062)
Gelecek 5 Yılda Durum Gerileyecek	1,029	0,979	0,892***	0,950
	(0,101)	(0,051)	(0,038)	(0,085)
Gelecekte Hayat İyi Olacak	0,892	1,132**	1,134***	1,487***
	(0,108)	(0,064)	(0,040)	(0,080)
Gelecekte Hayat Kötü Olacak	0,616***	0,666***	0,801***	0,825**
	(0,060)	(0,035)	(0,036)	(0,081)
Gelecekte Mali Durum İyi Olacak	1,203	1,043	1,155***	1,094*
	(0,164)	(0,062)	(0,042)	(0,056)
Gelecekte Mali Durum Kötü Olacak	0,657***	0,688***	0,812***	0,961
	(0,058)	(0,033)	(0,031)	(0,074)
Sabit	4,871***	0,574***	0,045***	0,009***
	(1,183)	(0,072)	(0,004)	(0,002)

Not= Parantez içindeki değerler standart hataları göstermektedir. Anlamlılık düzeyleri: *** p<0,01, **

$p < 0,05$, * $p < 0,1$. Denklem tahminlerine yıl kuklaları eklenmiştir.

5.2. 2013-2019 Döneminde Elde Edilen Ampirik Bulgular

2004-2012 döneminde olduğu gibi öncelikle bağımsız değişkenler için çoklu doğrusal bağlantı VIF kriteri kullanılarak incelenmiştir. Tablo 8’de yer alan sonuçlar, bağımsız değişkenlere ait VIF değerleri 5’ten küçük olduğundan çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığını göstermektedir.

Tablo 8. 2013-2019 Döneminde Kullanılan Bağımsız Değişkenler için VIF Kriteri

Değişkenler	VIF
Yaş	1,52
Kadın	1,39
Evli	1,10
Bir İşte Çalışanlar	1,56
Ortaokul Mezunu	2,04
Lise Mezunu	1,83
Üniversite Mezunu	1,45
Lisansüstü Mezunu	1,08
Orta Gelir Düzeyi	1,06
Yüksek Gelir Düzeyi	1,06
Sağlığından Memnun	1,19
Aylık Gelirinden Memnun	1,35
Sosyal Hayattan Memnun	1,71
Ayrılan Zamandan Memnun	1,66
Akrabalarından Memnun	1,49
Arkadaşlarından Memnun	1,45
Sağlık Hizmetlerinden Memnun	1,27
Eğitim Hizmetlerinden Memnun	1,31
Evde Yalnızken Güvenlik	1,32
Gece Yalnız Yürürken Güvenlik	1,38
Düşük Refah Düzeyi	1,41
Yüksek Refah Düzeyi	1,44
5 Yıl Önceki Durumu Göre Gelişti	1,82
5 Yıl Önceki Durumu Göre Geriledi	1,77
Gelecek 5 Yılda Durum Gelişecek	1,61
Gelecek 5 Yılda Durum Gerileyecek	1,56
Son Bir Yılda Geliri Arttanlar	1,19
Son Bir Yılda Tasarruf Yapanlar	1,07
Son Bir Yılda Ucuz Ürün Tüketenler	1,14
Son Bir Yılda Araba Alanlar	1,08
Son Bir Yılda Ev Alanlar	1,05
Son Bir Yılda Borçlananlar	1,19
Ortalama VIF= 1,39	

2013-2019 dönemi için de paralel regresyon varsayımı Wolfe Gould, Brant, Score, Likelihood ratio ve Wald testleri ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 9’da gösterilmiştir. Elde edilen test sonuçlarına göre paralel regresyon varsayımının sağlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p < 0,001$).

Tablo 9. 2013-2019 Dönemi için Paralel Regresyon Varsayımının Test Sonuçları

	Ki-kare	d.f	Prob > Ki-kare
Wolfe Gould	3876	117	0,000
Brant	3794	117	0,000
Score	3874	117	0,000
Likelihood ratio	3819	117	0,000
Wald	3902	117	0,000

2013-2019 döneminde, mutluluk denklemine dâhil edilen değişkenlerden anlamlı olanları sosyo-ekonomik ve sosyo-demografik, memnuniyet, güvenlik, karşılaştırma ve son bir yılda yaşanan değişiklikler olarak sınıflandırılmıştır.

2013-2019 dönemi için genelleştirilmiş sıralı logit tahmin sonuçları Tablo 10 ve Tablo 11’de gösterilmiştir. 2013-2019 döneminde de mutluluk denklemine dâhil edilen sosyo-ekonomik ve sosyo-demografik değişkenleri, literatür doğrultusunda beklenen işaretlere sahiptir. Yaş değişkeninin tahmin sonucu incelendiğinde, birey bir yıl daha yaşlandığında mutsuz olma olasılığı 0,990 kat azaldığı görülmektedir. Kadınların erkeklere göre çok mutlu olma olasılığı 1,099 kat daha fazla iken, evli olan bireylerin bekârlara kıyasla çok mutlu olma olasılığı 2,466 kat daha fazla olarak elde edilmiştir. Çalışma durumu ele alındığında, bir işte çalışmak bireyin diğer bireylere göre mutsuz olma olasılığını 0,902 kat azaltmaktadır. Eğitim durumu değerlendirildiğinde, ortaokul, lise, üniversite ve lisansüstü mezunlarının bir okul bitirmeyenlere göre çok mutlu olma olasılığı sırasıyla 1,244, 1,116, 1,588 ve 1,377 kat daha fazla olduğu ifade edilebilir. Bireylerin orta gelir grubunda olması düşük gelir grubunda olanlara kıyasla orta derecede mutlu olma olasılığını 1,034 kat arttırırken, yüksek gelir grubunda olması düşük gelir grubunda olanlara göre çok mutlu olma olasılığını 1,111 kat arttırdığı görülmüştür. Bildirilen sağlık durumunun bireylerin mutlu olmasında önemli bir etken olduğu belirlenmiş ve sağlığından memnun olan kişilerin sağlık durumu diğer olan kişilere göre çok mutlu olma olasılığının 2,140 kat daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

2013 yılından beri YMA’da katılımcılara sosyal hayattan ve kendilerine ayırdıkları zamandan memnuniyet düzeylerini ölçen sorular yöneltilmiştir. 2004-2012 döneminden farklı olarak, bu soruları verilen cevaplar memnuniyet değişkeni olarak analizlere dâhil edilmiştir. Tahmin sonuçları incelendiğinde, sosyal hayattan ve kendine ayrılan zamandan memnuniyetin bireylerin mutluluğu üzerinde önemli etkilere sahip olduğu görülmüştür. Buna göre sosyal hayattan ve kendine ayrılan zamandan memnun olmak bireylerin diğer durumlara (orta memnun ve memnun değil) kıyasla çok mutlu olma olasılığını sırasıyla 1,660 ve 1,405 kat arttırmaktadır. 2004-2012 dönemindeki tahmin sonuçlarına benzer şekilde aylık gelirden, akrabalarından ve arkadaşlarından memnun olmak çok mutlu olma olasılığını artırırken, sağlık ve eğitim hizmetlerinden memnun olmak ise orta düzeyde mutlu olma olasılığını arttırmaktadır.

2013-2019 döneminde de gece yalnız yürürken güvenlik algısı ile mutluluk arasında zıt yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre gece yalnız yürürken güvenli hissetmek bireylerin diğer durumlara (orta güvenli ve güvensiz) göre çok mutlu olma olasılığını 0,911 kat azaltmaktadır. 2004-2012 döneminde olduğu gibi evde yalnızken güvenli hissetmenin çok mutlu olma olasılığı üzerinde arttırıcı bir etki yarattığı belirlenmiştir.

Karşılaştırma değişkenlerinin tahmin sonuçları incelendiğinde, 2004-2012 dönemindeki sonuçlar ile benzer olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda orta refah düzeyi ile kıyaslandığında, yüksek düzeyde refaha sahip olmak mutlu olma olasılığını arttırırken, düşük düzeyde refaha sahip olmak ise mutlu olma olasılığını azaltmaktadır. Aynı şekilde 5 yıl öncesi ile karşılaştırıldığında, bugünkü durumunu gelişmiş görenlerin mutlu olma olasılığı artarken, bugünkü durumunu gerilemiş görenlerin mutlu olma olasılığı azalmaktadır. Gelecek 5 yıllık dönemde ise genel durumunun gelişeceğini beklemek bireylerin mutluluğunu olumlu yönde etkilerken, genel durumunun gerileceğini beklemek bireylerin mutluluğunu olumsuz yönde etkilemektedir.

2004-2012 döneminden farklı olarak son bir yılda kişinin hayatında meydana gelen değişikliklerin mutluluğu nasıl etkilediği araştırılmıştır. Son bir yılda gelir artışı bireylerin çok mutlu olma olasılığını geliri artmayan bireylere göre 1,136 kat arttırdığı görülmüştür. Gelir artışı temel ihtiyaçları karşılama düzeyini kolaylaştırdığı ve tasarrufları arttırdığı için bireysel mutluluğu olumlu yönde etkilemektedir. Son bir yılda tasarruf yapan kişilerin tasarruf yapmayanlara kıyasla mutlu olma olasılığı 1,080 kat daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Tasarruf yapmak herhangi bir maddi sıkıntıya karşı kişiyi güvende hissettirdiği için kişinin beyan ettiği mutluluğunu arttırmaktadır.

Son bir yılda ucuz ürün tüketimi ile mutluluk arasında olumsuz yönlü bir ilişki vardır. Buna göre son bir yılda ucuz ürün tüketimine yönelmek bireylerin çok mutlu olma olasılığını ucuz ürün tüketimine yönelmeyenlere göre 0,885 kat azaltmaktadır. Bu sonuç, tüketilen ürünün kalitesi ve fiyatının mutluluk üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Araba ve ev satın alarak son bir yılda hayatında değişiklik yaşayan kişilerin mutlu olma olasılığı diğerlerine kıyasla sırasıyla 1,143 ve 1,340 kat daha fazladır. Ev ve araba satın almanın mutluluğu artırıcı bir etkiye sahip olmasının nedeni, bireyin ev ya da araba sahibi olmasının özel yaşamını kolaylaştırması olabilir. Son bir yılda borçlanma durumu incelendiğinde, borçlu olmak bireylerin çok mutlu olma olasılığını borçlu olmayanlara göre 0,588 kat azalttığı ifade edilebilir. Bu bağlamda borçlanma kişileri gelecekte maddi açıdan sıkıntıya sokacağı için mutluluklarını olumsuz etkileyebilir.

Tablo 10. 2013-2019 Dönemi Genelleştirilmiş Sıralı Logit Tahmin Sonuçları (Katsayılar)

Bağımlı Değişken:				
1.Çok Mutlu 2.Mutlu 3.Orta 4.Mutsuz 5.Çok Mutsuz				
Gözlem=130,362		LR Ki-kare=38138		
Pseudo R-kare=0,120		Prob > Ki-kare= 0,000		
Değişkenler	Çok Mutlu	Mutlu	Orta	Mutsuz
	Katsayı	Katsayı	Katsayı	Katsayı
Yaş	0,001	-0,006***	0,001**	-0,010***
	(0,002)	(0,001)	(0,001)	(0,001)
Kadın	0,095**	0,250***	0,300***	0,125***
	(0,043)	(0,023)	(0,015)	(0,024)
Evli	0,902***	0,883***	0,613***	0,549***
	(0,040)	(0,022)	(0,020)	(0,030)
Bir İşte Çalışanlar	0,107**	0,080***	-0,062***	-0,104***
	(0,047)	(0,025)	(0,016)	(0,025)
Ortaokul Mezunu	0,218***	0,183***	0,034*	0,128***
	(0,059)	(0,031)	(0,020)	(0,030)
Lise Mezunu	0,110*	0,056	0,086***	-0,063**

	(0,065)	(0,034)	(0,020)	(0,031)
Üniversite Mezunu	0,462***	0,254***	0,202***	-0,042
	(0,068)	(0,034)	(0,021)	(0,032)
Lisansüstü Mezunu	0,320*	0,189**	0,287***	0,022
	(0,189)	(0,092)	(0,053)	(0,072)
Orta Gelir Düzeyi	0,028	-0,005	0,034*	0,016
	(0,054)	(0,029)	(0,018)	(0,028)
Yüksek Gelir Düzeyi	0,105**	0,052**	0,025	0,010
	(0,047)	(0,025)	(0,016)	(0,024)
Sağlığından Memnun	0,761***	0,684***	0,675***	0,501***
	(0,041)	(0,022)	(0,015)	(0,028)
Aylık Gelirinden Memnun	0,468***	0,487***	0,500***	0,399***
	(0,057)	(0,027)	(0,014)	(0,023)
Sosyal Hayattan Memnun	0,507***	0,451***	0,421***	0,396***
	(0,056)	(0,027)	(0,016)	(0,027)
Ayrılan Zamandan Memnun	0,340***	0,321***	0,331***	0,261***
	(0,049)	(0,025)	(0,016)	(0,027)
Akrabalarından Memnun	0,490***	0,401***	0,384***	0,124***
	(0,049)	(0,028)	(0,020)	(0,036)
Arkadaşlarından Memnun	0,175***	0,181***	0,205***	0,136***
	(0,056)	(0,033)	(0,026)	(0,049)
Sağlık Hizmetlerinden Memnun	0,235***	0,268***	0,200***	0,0285
	(0,043)	(0,023)	(0,015)	(0,026)
Eğitim Hizmetlerinden Memnun	-0,111**	0,001	0,154***	0,084***
	(0,043)	(0,023)	(0,015)	(0,024)
Evde Yalnızken Güvenlik	0,294***	0,185***	0,381***	0,134***
	(0,047)	(0,026)	(0,017)	(0,030)
Gece Yalnız Yürürken Güvenlik	-0,094**	-0,093***	0,068***	-0,100***
	(0,045)	(0,024)	(0,015)	(0,023)
Düşük Refah Düzeyi	-0,725***	-0,703***	-0,141***	-0,228***
	(0,053)	(0,026)	(0,015)	(0,025)
Yüksek Refah Düzeyi	0,378***	0,257***	0,343***	0,419***
	(0,095)	(0,042)	(0,019)	(0,025)
5 Yıl Önceki Durumu Göre Gelişti	0,069	0,159***	0,186***	0,117***
	(0,065)	(0,032)	(0,017)	(0,026)
5 Yıl Önceki Durumu Göre Geriledi	-0,543***	-0,454***	-0,225***	-0,076**
	(0,051)	(0,027)	(0,018)	(0,034)
Gelecek 5 Yılda Durum Gelişecek	0,055	0,148***	0,127***	0,286***
	(0,060)	(0,030)	(0,017)	(0,025)
Gelecek 5 Yılda Durum Gerileyecek	-0,456***	-0,390***	-0,154***	-0,004
	(0,048)	(0,026)	(0,019)	(0,038)
Son Bir Yılda Geliri Arttılar	0,128**	0,225***	0,064***	0,234***
	(0,065)	(0,033)	(0,018)	(0,025)
Son Bir Yılda Tasarruf Yapanlar	-0,037	0,077***	0,072***	0,155***
	(0,047)	(0,026)	(0,015)	(0,022)
Son Bir Yılda Ucuz Ürün Tüketenler	-0,123**	-0,183***	-0,187***	-0,183***
	(0,049)	(0,028)	(0,014)	(0,021)
Son Bir Yılda Araba Alanlar	0,110	0,134***	0,105***	0,076**
	(0,085)	(0,044)	(0,024)	(0,033)
Son Bir Yılda Ev Alanlar	0,488***	0,293***	0,099***	-0,012

	(0,157)	(0,071)	(0,036)	(0,047)
Son Bir Yılda Borçlananlar	-0,531***	-0,377***	-0,281***	0,020
	(0,041)	(0,022)	(0,014)	(0,022)
Sabit	2,392***	0,792***	-2,526***	-4,194***
	(0,162)	(0,085)	(0,057)	(0,099)

Not= Parantez içindeki değerler standart hataları göstermektedir. Anlamlılık düzeyleri: *** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1. Denklem tahminlerine yıl kuklaları eklenmiştir.

Tablo 11. 2013-2019 Dönemi Genelleştirilmiş Sıralı Logit Tahmin Sonuçları (Fark Oranları)

Bağımlı Değişken:				
1.Çok Mutlu 2.Mutlu 3.Orta 4.Mutsuz 5.Çok Mutsuz				
Gözlem=130,362 LR Ki-kare=38138				
Pseudo R-kare=0,120 Prob > Ki-kare= 0,000				
Değişkenler	Çok Mutlu	Mutlu	Orta	Mutsuz
	Fark Oranı	Fark Oranı	Fark Oranı	Fark Oranı
Yaş	1,001	0,994***	1,001**	0,990***
	(0,002)	(0,001)	(0,001)	(0,001)
Kadın	1,099**	1,284***	1,350***	1,133***
	(0,048)	(0,030)	(0,020)	(0,027)
Evli	2,466***	2,419***	1,846***	1,732***
	(0,099)	(0,054)	(0,028)	(0,050)
Bir İşte Çalışanlar	1,113**	1,083***	0,940***	0,902***
	(0,052)	(0,027)	(0,015)	(0,023)
Ortaokul Mezunu	1,244***	1,201***	1,035*	1,137***
	(0,073)	(0,038)	(0,020)	(0,034)
Lise Mezunu	1,116*	1,057	1,089***	0,939**
	(0,072)	(0,036)	(0,022)	(0,029)
Üniversite Mezunu	1,588***	1,289***	1,224***	0,959
	(0,108)	(0,044)	(0,025)	(0,030)
Lisansüstü Mezunu	1,377*	1,208**	1,332***	1,022
	(0,260)	(0,111)	(0,070)	(0,074)
Orta Gelir Düzeyi	1,029	0,995	1,034*	1,016
	(0,055)	(0,029)	(0,019)	(0,028)
Yüksek Gelir Düzeyi	1,111**	1,053**	1,026	1,010
	(0,053)	(0,026)	(0,016)	(0,025)
Sağlığından Memnun	2,140***	1,981***	1,965***	1,651***
	(0,088)	(0,043)	(0,029)	(0,046)
Aylık Gelirinden Memnun	1,597***	1,628***	1,648***	1,490***
	(0,091)	(0,044)	(0,023)	(0,034)
Sosyal Hayattan Memnun	1,660***	1,570***	1,524***	1,486***
	(0,092)	(0,043)	(0,024)	(0,040)
Ayrılan Zamandan Memnun	1,405***	1,378***	1,392***	1,298***
	(0,068)	(0,035)	(0,022)	(0,036)
Akrabalarından Memnun	1,633***	1,494***	1,468***	1,132***
	(0,080)	(0,042)	(0,030)	(0,041)
Arkadaşlarından Memnun	1,192***	1,199***	1,228***	1,145***
	(0,066)	(0,040)	(0,032)	(0,057)
Sağlık Hizmetlerinden Memnun	1,265***	1,307***	1,222***	1,029
	(0,054)	(0,030)	(0,019)	(0,027)

Eğitim Hizmetlerinden Memnun	0,895**	1,001	1,167***	1,087***
	(0,039)	(0,023)	(0,017)	(0,027)
Evde Yalnızken Güvenlik	1,342***	1,203***	1,464***	1,143***
	(0,063)	(0,031)	(0,025)	(0,034)
Gece Yalnız Yürürken Güvenlik	0,911**	0,911***	1,071***	0,904***
	(0,041)	(0,022)	(0,016)	(0,021)
Düşük Refah Düzeyi	0,484***	0,495***	0,869***	0,797***
	(0,026)	(0,013)	(0,013)	(0,020)
Yüksek Refah Düzeyi	1,459***	1,293***	1,410***	1,521***
	(0,138)	(0,055)	(0,026)	(0,037)
5 Yıl Önceki Durumu Göre Gelişti	1,072	1,172***	1,204***	1,124***
	(0,069)	(0,038)	(0,021)	(0,030)
5 Yıl Önceki Durumu Göre Geriledi	0,581***	0,635***	0,798***	0,927**
	(0,030)	(0,017)	(0,014)	(0,031)
Gelecek 5 Yılda Durum Gelişecek	1,057	1,159***	1,135***	1,332***
	(0,063)	(0,035)	(0,019)	(0,033)
Gelecek 5 Yılda Durum Gerileyecek	0,634***	0,677***	0,857***	0,996
	(0,030)	(0,018)	(0,017)	(0,038)
Son Bir Yılda Geliri Arttılar	1,136**	1,252***	1,066***	1,263***
	(0,074)	(0,042)	(0,019)	(0,031)
Son Bir Yılda Tasarruf Yapanlar	0,964	1,080***	1,075***	1,168***
	(0,046)	(0,028)	(0,016)	(0,026)
Son Bir Yılda Ucuz Ürün Tüketenler	0,885**	0,833***	0,829***	0,833***
	(0,043)	(0,020)	(0,012)	(0,017)
Son Bir Yılda Araba Alanlar	1,116	1,143***	1,110***	1,079**
	(0,095)	(0,050)	(0,027)	(0,036)
Son Bir Yılda Ev Alanlar	1,630***	1,340***	1,104***	0,989
	(0,255)	(0,095)	(0,039)	(0,047)
Son Bir Yılda Borçlananlar	0,588***	0,686***	0,755***	1,020
	(0,024)	(0,015)	(0,010)	(0,022)
Sabit	10,93***	2,207***	0,080***	0,015***
	(1,773)	(0,187)	(0,005)	(0,002)

Not= Parantez içindeki değerler standart hataları göstermektedir. Anlamlılık düzeyleri: *** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1. Denklem tahminlerine yıl kuklaları eklenmiştir.

6. SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye’de yaşayan bireylerin mutluluğunu etkileyen faktörlerin neler olduğu ve sosyal, demografik, ekonomik faktörler başta olmak üzere birçok faktörün mutluluk üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu araştırılmıştır. Farklı dönemlerde bu faktörlerin değişimini karşılaştırmak için Yaşam Memnuniyeti Araştırması’nın verileri 2004-2012 ve 2013-2019 şeklinde iki döneme ayrılarak analiz edilmiştir.

Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, her iki dönemde de kadınlar erkeklere oranla daha mutludur. Dünya genelinde kadınların erkeklere kıyasla eğitim ve gelir düzeyleri daha düşük, bildirdikleri sağlık durumları daha kötü, anksiyete bozukluğu ve depresyon gibi olumsuz duygu durumu yaşamaları daha olasıdır. Bu tür olumsuzluklarla karşı karşıya kalan kadınların bildirdikleri mutluluk düzeylerinin daha düşük olması beklenmektedir. Ancak literatürdeki çalışmalarda genel olarak kadınların erkeklere göre daha mutlu olduğu belirlenmiştir. Frey ve Stutzer (2002)’e göre kadınların daha mutlu olması, erkeklere kıyasla

yakın ilişkilerde daha duygusal davrandıklarından “çok mutlu” olduklarını bildirme olasılıklarının yüksek olması ve toplumdaki sosyal roller gereği işgücü anlamında zorlu alanların çoğunda erkeklerin çalışması ile ilişkilidir. Easterlin (2021)’e göre ise erkeklerle karşılaştırıldığında kadınların duygularını daha yoğun yaşamaları nedeniyle değişen yaşam koşullarına uyumları daha hızlıdır ve bu da onların erkeklerden daha mutlu olmasını sağlamaktadır. Montgomery (2022)’e göre, kadınların erkeklere nazaran daha mutlu olmasının sebepleri arasında; kadınların empati yetenekleri yüksek olduğundan başkaları ile iletişimlerinin daha güçlü olması ve başkalarının mutluluğuna öncelik vermeleri yer almaktadır.

Literatürdeki çalışmalarda, evli kişilerin bekâr kişilerden daha mutlu olduğu sonucuna varılmıştır. Hem 2004-2012 dönemi hem de 2013-2019 döneminde elde edilen bulgular bu görüşü desteklemektedir. Frey ve Stutzer (2002)’e göre, evli kişi eşinin desteğiyle yaşamın diğer alanlarındaki (özellikle iş) stresten uzaklaşır ve hayata karşı mücadelesi tek değildir. Tao (2019) çalışmasında, mutlu bir evliliğe sahip olan bireylerde depresif ruh hali gibi psikolojik rahatsızlıkların daha seyrek görüldüğünü; dolayısıyla evlilerin daha mutlu olmasının bekarlara kıyasla daha sağlıklı ve daha uzun yaşama sahip olmasından kaynaklandığını bildirmiştir. Lawrence ve diğerleri (2019) göre, mutsuz bir evlilik en yüksek depresyon düzeyi ile ilişkilidir ve bu olumsuz duygu beden ve ruh sağlığını kötü etkilemektedir.

Tahmin sonuçları, her iki dönemde de sağlığından memnun olmanın bireylerin mutluluğu üzerinde olumlu etkisi olduğunu göstermiştir. Yaşamın farklı alanlarının değerlendirildiği yaşam memnuniyeti anketlerinde en yüksek skora sahip olan faktör sağlıktır. Bu nedenle kişinin kendi sağlığının mutluluğun en önemli belirleyicisi olduğu söylenebilir (Frey, 2018: 18). Bu bağlamda ruhsal ve fiziksel sağlığın ihmal edilmesi insan için en önemli mutsuzluk kaynağıdır. Diyet ve egzersiz gibi fiziksel aktiviteler insanın sağlıklı yaşamasını sağlayarak mutluluğunu artırabilir (Easterlin, 2021: 38).

Analiz sonucunda iki dönem için de bir işte çalışmanın mutsuz olma olasılığını azalttığı tespit edilmiştir. Düzenli bir iş kişiye sosyal statü, hayatta bir amaca sahip olma duygusu ve yaşamı idame ettirebilmek için maddi kaynak kazandırmaktadır (Kırcı, 2017: 1370). Düzenli bir işin yokluğu ise yaşam standartlarını, sosyal ilişkileri ve sağlığı olumsuz etkilemekte ve özellikle işsizler ve yarı zamanlı çalışanlar arasında stres, kaygı, depresyon gibi psikolojik sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Bell ve Blanchflower, 2019: 195).

2013-2019 döneminde eğitim düzeyi arttıkça bireylerin mutluluk düzeylerinin de arttığı saptanmıştır. Ancak 2004-2012 döneminde lisansüstü düzeyinde eğitimi tamamlamak bireylerin mutluluğu üzerinde olumsuz etkide bulunduğu görülmüştür. Frey ve Stutzer (2002)’e göre, iyi bir eğitim geçmişi mutluluk kaynağı olmayabilir; ancak eğitim insanların kendilerini daha güvende hissetmesini sağlayarak bireysel mutluluğu artırmaktadır. Patria (2022)’e göre, yüksek eğitim düzeyi uzun ve sağlıklı bir yaşam, mutlu evlilik ve sağlıklı iletişim ile ilişkilidir; ancak insanlar genel olarak eğitim düzeylerine uygun iş bulamadıklarından mutsuzdurlar.

Analiz bulguları, iki dönemde de bireyin yüksek ve orta gelir grubunda olması, düşük gelir grubunda olanlara göre mutluluğunu artırıcı yönde etkilediğini göstermiştir. Yüksek gelire sahip olan bireylerin daha fazla mal ve hizmet tüketerek refahları artar ve bu artış onların yaşam standartlarını yükselterek daha mutlu olmalarını sağlayabilir. Ancak Easterlin (1974),

gelişmiş toplumlarda artan gelirin daha fazla mutluluk getirmediğini göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde, belli bir gelir düzeyinden sonra gelir ve mutluluk arasındaki ilişki zayıflamaktadır. Mutluluk ve gelir üzerine yapılan çalışmalarda genel kabul gören bulgu; belli bir zamanda ve belli bir ülkede yüksek gelir daha yüksek mutluluk anlamına gelir; ancak zaman içinde bireyler daha zengin olsalar da daha mutlu değillerdir. Easterlin (2021)'e göre bu bulgu, herkesin gelirini artırmanın daha fazla mutluluk yaratmada başarısız olduğunun bir göstergesidir. Özellikle yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak gelirdeki bir artış mutluluğu etkilememektedir.

2013 yılından itibaren kent-kır ayrımı yapılmaksızın Yaşam Memnuniyeti Araştırması yapıldığı için 2013-2019 döneminde mutluluk denkleminde yerleşim yeri değişkeni eklenmemiştir. Bu nedenle sadece 2004-2012 döneminde kent-kır ayrımına göre mutluluk analizi yapılabilmektedir. Analiz sonucunda kentte yaşayanların kırsal bölgede yaşayanlara kıyasla daha mutlu olduğu görülmüştür. Kırsal bölgede yaşayan insanların mutsuz olması ulaşım ve iletişim olanaklarının yanı sıra kültür, sanat ve eğlence faaliyetlerinin kırsal alanda daha kısıtlı olması ve kente oranla kırsal bölgede sanayi, ticaret, eğitim ve sağlık gibi sektörlerin gelişmişlik düzeyinin daha düşük olmasından kaynaklanabilir.

Memnuniyet değişkenleri için 2004-2012 ve 2013-2019 dönemlerinde benzer analiz sonuçlarına ulaşılmıştır. Aylık gelirden, akrabalarından, arkadaşlarından, sağlık ve eğitim hizmetlerinden memnun olmak mutluluk üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Yaşamın tüm alanlarını ve dünyanın her ülkesini etkileyen COVID-19 salgını, eğitime ve sağlığa yapılan yatırımların ülkeler için ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Ekonomi, eğitim ve sağlık sistemi güçlü olan toplumlarda yaşayan kişiler salgının ekonomik ve sosyal etkilerini daha az hissetmişlerdir. Bu bağlamda çalışmada olduğu gibi sağlık ve eğitim hizmetlerinden memnun olan bu kişiler daha mutlu bir hayat yaşamaktadır.

2004-2012 döneminde diğer dönemden farklı olarak, bireyin aynı evde yaşadığı kişiler ile ilişkilerinden memnuniyet düzeyinin mutluluk üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Aynı evde yaşayan kişilerden memnuniyet durumunun mutluluk üzerinde artırıcı bir etki yarattığı görülmüştür. 2013 yılında Yaşam Memnuniyeti Anketi'ne, bireylerin sosyal hayatından ve kendilerine ayırdıkları zamandan memnuniyetlerini ölçen sorular eklenmiştir. Bu nedenle sadece 2013-2019 döneminde söz konusu değişkenlerin mutluluk üzerindeki etkisi analiz edilmiş ve bireylerin sosyal hayatlarından ve kendilerine ayırdıkları zamandan memnuniyet düzeyleri arttıkça mutluluk düzeylerinin de arttığı sonucuna varılmıştır. Kendine zaman ayıran insanlar iş hayatının stresinden uzaklaşarak fiziksel ve ruhsal açıdan daha rahat hissettiklerinden daha mutludurlar. Kültürel, eğlence ve sportif faaliyetler topluluğu ve fert ilişkilerini geliştirip sosyalleşmeye katkıda bulunabilir. Donati (2019)'e göre sosyalleşmek, insanları güvende ve mutlu hissettiren tıpkı barınma ve yeme-içme gibi temel ihtiyaçlardan birisidir.

2004-2012 ve 2013-2019 dönemlerinde gece yalnız yürürken güvenlik algısının bireysel mutluluk üzerinde azaltıcı etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Ancak evde yalnızken güvenlik algısının bireysel mutluluğu olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Fiziksel saldırıya maruz kalma ya da ölüm gibi endişeleri içinde barındıran güvensiz alan algısı insanı mutsuz eden baş etmesi güç bir duygudur. Türkiye'de yaşayan bireylerin bu tür duygulardan uzaklaşarak daha mutlu olmaları için evde yalnız bulunma korkusunu yaşamayacakları güvenli bir çevre sağlanmalıdır.

İki dönemde de karşılaştırma değişkenleri için benzer tahmin sonuçları elde edilmiştir. Yüksek refah düzeyinde yaşamı sürdürmek mutlu olma olasılığı üzerinde arttırıcı bir etkiye sahipken, beş yıl öncesi ile kıyaslandığında bugünkü durumu gerilemiş görmek mutlu olma olasılığı üzerinde azaltıcı bir etkiye sahiptir. Ayrıca gelecek beş yıllık dönemde maddi ve manevi durumun gelişeceğini beklemek mutluluğu olumlu yönde etkilemektedir. Türkiye üzerine yapılan mutluluk çalışmalarında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Dumludağ, 2013; Caner, 2015; Dumludağ vd., 2016; Önemli ve Potter, 2021; Uğur 2021).

2013-2019 döneminden farklı olarak 2004-2012 döneminde, bireyin mali durumunun ve genel olarak hayat beklentisinin bireysel mutluluk üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Gelecek yıl hayatın ve mali durumun iyi olmasını beklemek mutluluğu olumlu yönde etkilemektedir. 2013-2019 döneminde ise son bir yılda yaşanan değişikliklerin bildirilen mutluluk düzeyini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Son bir yılda gelirin artması, tasarruf yapmak, araba ve ev satın almak mutluluğu olumlu yönde etkilerken, ucuz ürün tüketmek ve borçlanmak mutluluğu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sonuçlar geleceğe yönelik olumlu beklentilerin ve son bir yılda yaşanan değişikliklerin bireysel mutluluk üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu gösterir.

Bu çalışma, politika yapıcılara Türkiye’de yaşayan kişilerin daha mutlu bir hayat yaşamaları için politikalar oluşturmaya yönelik bulgular sunmaktadır. Bu çerçevede evliliğe teşvik edici programlardan ziyade evli bireylerin iletişim ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesine yönelik programlar oluşturmalı ve aile kurumunun güçlendirilmesi için aile danışmanlık sistemi ülke genelinde yaygınlaştırılmalıdır.

Ülke çapında bireylerin daha mutlu olması için sağlık hizmetlerine rahat ve eşit bir şekilde erişmesi sağlanmalı ve sağlık koşulları iyileştirilmelidir. Gençlerin sağlığa zararlı alışkanlıklardan korunmasına yönelik eğitimler verilmeli ve sosyal destek programları geliştirilmelidir. Aynı şekilde eğitime yönelik hizmetler artırılmalı ve eğitimde fırsat eşitliği sağlanması için coğrafi bölge, cinsiyet ve sosyo-ekonomik özellikler açısından eğitime erişim farklılıkları en aza indirilmelidir.

Ülke genelinde çalışma koşullarının ve gelir düzeylerinin iyileştirilmesi mutluluğun artmasında büyük öneme sahiptir. Bu hususta istihdam olanaklarının artırılmasını ve işsizliğin azaltılmasını sağlayan mesleki eğitim programları geliştirilmeli ve özellikle kadınların ve gençlerin işgücüne katılımını artıran istihdam politikalarına odaklanılmalıdır. Düşük gelirli insanların mutluluğunun artması için gerekli gelir desteği sağlanmalı ve gelir dağılımında eşitliği sağlamaya yönelik vergi politikalarında gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Kırsal bölgede yaşayan insanların daha mutlu olmalarını sağlamak için yoksulluğun azaltılması, eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve istihdamın artırılmasına yönelik kırsal kalkınma politikaları uygulanabilir. Ulaşım, iletişim ve altyapı olanaklarının güçlendirilmesi ve tarım, sağlık, turizm, kültür alanlarında koşulların iyileştirilmesi için kırsal kalkınma projelerine yatırımlar artırılabilir.

Yaşamından hoşnut duyan ve mutlu bir toplum için sosyal haklar ve özgürlük açısından insanların geleceğe güvenle bakabileceği ve gelecekte belirsizliklerin en aza indirildiği bir ortam sağlanmalı, yaşanan çevrede güvenli hissettirecek ve çalışma hayatının yoğunluğunu azaltacak yasal düzenlemeler yapılmalı, kültürel ve sosyal gelişime katkı sağlayacak yatırımlarda bulunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- AHMADIANI, M., FERREIRA, S. & KESSLER, J. (2022). "What Makes People Happy? Evidence from International Data". *Journal of Happiness Studies*, 1-29.
- AKAY, E. Ç. & TİMUR, B. (2017). "Kadın ve Erkeklerin Mutluluğunu Etkileyen Faktörlerin Genelleştirilmiş Sıralı Logit Modeli ile Analizi". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(3): 88-105.
- AYVAZ KIZILGÖL, Ö. ve ÖNDES, H. (2020). "2009-2019 Döneminde Türkiye'de Bireylerin Mutluluk Düzeylerinin İncelenmesi". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18(4): 73-90.
- BELL, D. N. & BLANCHFLOWER, D. G. (2019). "The Well-Being of the Overemployed and the Underemployed and the Rise in Depression in The UK". *Journal of Economic Behavior & Organization*, 161: 180-196.
- BLANCHFLOWER, D. G. & CLARK, A. E. (2021). "Children, Unhappiness and Family Finances". *Journal of Population Economics*, 34(2): 625-653.
- BRUNI, L. (2010). "The Happiness of Sociality. Economics and Eudaimonia: A Necessary Encounter". *Rationality and Society*, 22(4): 383-406.
- CANER, A. (2015). "Happiness, Comparison Effects, and Expectations in Turkey. *Journal of Happiness Studies*, 16(5): 1323-1345.
- CAROL, G. (2005). "The Economics of Happiness Insights on Globalization from a Novel Approach". *World Economics*, 6(3): 41-55.
- DONATI, P. (2019). "Discovering the Relational Goods: Their Nature, Genesis and Effects". *International Review of Sociology*, 29(2): 238-259.
- DUMLUDAĞ, D. & GÖKDEMİR, O. (2022). "Income Aspiration, Income Comparison and Life Satisfaction: The case of Turkish Migrants in the Netherlands". *Journal of Happiness Studies*, 23(4): 1359-1378.
- DUMLUDAĞ, D. (2018). "Life Satisfaction and Income Comparison Effects in Turkey". *Social Indicators Research*, 114:1199-1210.
- DUMLUDAĞ, D., GÖKDEMİR, Ö. & GİRAY, S. (2016). "Income Comparison, Collectivism and Life Satisfaction in Turkey". *Quality & Quantity*, 50(3): 955-980.
- EASTERLIN, R. (1974). "Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence". P. A. DAVID ve M. W. REDER (Der.), *Nations and Households in Economic Growth* (89-125). Academic Press, New York.
- EASTERLIN, R. A. (2021). *An Economist's Lessons on Happiness: Farewell Dismal Science!*. Springer International Publishing, Cham, Switzerland.
- ERTÜRK, S. & KOÇ, S. (2021). "Türkiye'de Mutluluğun Belirleyicileri Zaman İçinde Değişti Mi? 2013-18 Dönemi Faktör ve Çoklu Logit Model Örneği". *International Journal Of Economic & Administrative Studies*, (31): 265-292.

- FERRER-I-CARBONELL, A. (2005). "Income and Well-Being: An Empirical Analysis of the Comparison Income Effect". *Journal of Public Economics*, 89(5-6): 997-1019.
- FERRER-Í-CARBONELL, A. & FRIJTERS, P. (2004). "How Important Is Methodology for the Estimates of the Determinants of Happiness?". *The economic journal*, 114(497): 641-659.
- FREY, B. S. (2018). *Economics of Happiness*. Springer International Publishing, Cham, Switzerland.
- FREY, B. S. & STUTZER, A. (2002). *Happiness and Economics How The Economy and Institutions Affect Well-Being*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- KANLIOĞLU, M. B. & DUMLUDAĞ, D. (2022). "The Relationship Between Unemployment, Employment Expectations and Happiness in Turkey for the Years: 2003-2018". *Journal of Research in Economics*, 6(1): 1-19.
- KICIR, B. (2017). "Eğitimli Genç İşsizliği Üzerinden İşsizlik Kaygısına Bir Bakış". *Çalışma ve Toplum*, 54(3): 1369-1396.
- KİREN GÜLER, Ö. (2021). "Sıralı Regresyon Modelleri ve Stata Uygulamaları". Ş. ÜÇDOĞRUK BİRECİKLİ ve S. ŞENGÜL (Der.), *Uygulamalarla Mikroekonometri* (103-140). Nobel Yayın Grubu, Ankara.
- KNIGHT, J. & GUNATILAKA, R. (2022). "Income inequality and happiness: Which inequalities matter in China?". *China Economic Review*, 72: 1-17.
- LAWRENCE, E. M., ROGERS, R. G., ZAJACOVA, A. & WADSWORTH, T. (2019). "Marital Happiness, Marital Status, Health, and Longevity". *Journal of Happiness Studies*, 20(5): 1539-1561.
- LIM, H. E., SHAW, D., LIAO, P. S. & DUAN, H. (2020). "The Effects of Income on Happiness in East And South Asia: Societal Values Matter?". *Journal of Happiness Studies*, 21(2): 391-415.
- LOUS, B. & GRAAFLAND, J. (2022). "Who Becomes Unhappy When Income Inequality Increases?". *Applied Research in Quality of Life*, 17(1): 299-316.
- LUO, J. J. (2022). "Is Happiness Adaptation to Poverty Limited? The Role of Reference Income". *Journal of Happiness Studies*, 1-26.
- MCBRIDE, M. (2001). "Relative-Income Effects on Subjective Well-Being in the Cross-Section". *Journal of Economic Behavior & Organization*, 45(3): 251-278.
- MONTGOMERY, M. (2022). "Reversing the Gender Gap in Happiness". *Journal of Economic Behavior & Organization*, 196: 65-78.
- MYERS, D. G. & DIENER, E. (2018). "The Scientific Pursuit of Happiness". *Perspectives on Psychological Science*, 13(2): 218-225.
- NİKOLOVA, M. & GRAHAM, C. (2020). "The Economics of Happiness". GLO Discussion Paper, No. 640.

- ÖNEMLİ, M. B. & POTTER, J. (2021). "Reference Group Inequality, Positional Goods, and Their Impact on Subjective Well-Being: Evidence From Turkey". *Review of Social Economy*, 79(4): 636-663.
- PATRIA, B. (2022). "Modeling the Effects of Physical Activity, Education, Health, and Subjective Wealth on Happiness Based on Indonesian National Survey Data". *BMC Public Health*, 22(1): 1-8.
- ROJAS, M. (2019). "Relative Income and Happiness in Latin America: Implications for Inequality Debates". M. ROJAS (Der.), *The Economics of Happiness How the Easterlin Paradox Transformed Our Understanding of Well-Being and Progress* (107-126). Springer International Publishing, Cham, Switzerland.
- ROJAS, M. (2019). "The Relevance of Richard A. Easterlin's Groundbreaking Work. A Historical Perspective". M. ROJAS (Der.), *The Economics of Happiness How the Easterlin Paradox Transformed Our Understanding of Well-Being and Progress* (3-24). Springer International Publishing, Cham, Switzerland.
- SENIK, C. (2009). "Direct Evidence on Income Comparisons and Their Welfare Effects". *Journal of Economic Behavior & Organization*, 72: 408-424.
- SERVET, O. (2017). "Mutluluğun Türkiye'deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi". *Akdeniz İİBF Dergisi*, 17(35): 16-42.
- SLAG, M., M. J. BURGER & R. VEENHOVEN. (2019). "Did the Easterlin Paradox Apply in South Korea Between 1980 and 2015? A Case Study". *International Review of Economics*, 66(4): 325-351.
- TAO, H. L. (2019). "Marriage and Happiness: Evidence From Taiwan". *Journal of Happiness Studies*, 20(6): 1843-1861.
- UCAL, M. & GÜNAY, S. (2022). "Household Happiness and Fuel Poverty: a Cross-Sectional Analysis on Turkey". *Applied Research in Quality of Life*, 17(1): 391-420.
- UGUR, Z. B. (2021). "Does Money Buy Happiness in Turkey?". *Applied Research in Quality of Life*, 16(3): 1073-1096.
- VEENHOVEN, R. & DUMLUDAĞ, D. (2018). "İktisat ve Mutluluk: Bugün Daha Mutlu muyuz?". D. DUMLUDAĞ, Ö. GÖKDEMİR, L. NEYSE ve E. RUBEN (Der.), *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar* (223-251). İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- WILLIAMS, R. (2006). "Generalized Ordered Logit/Partial Proportional Odds Models for Ordinal Dependent Variables". *The Stata Journal*, 6(1): 58-82.
- YEMİŞCİGİL, A. & DOLAN, P. (2018). "“Mutluluk” Nedir, Nasıl Ölçülür? Kalkınma Literatüründe Kavramsal ve Metodolojik Yaklaşımlar". D. DUMLUDAĞ, Ö. GÖKDEMİR, L. NEYSE ve E. RUBEN (Der.), *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar* (187-198). İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.